

Niemiecka prasa w języku polskim dla Polaków
wydawana w Generalnym Gubernatorstwie
w latach 1939—1945
(Ogólna charakterystyka)

W e wrześniu 1939 r. na ziemiach polskich funkcjonowała jeszcze prasa polska¹, zaś z chwilą utworzenia z części ziem polskich tzw. Generalnego Gubernatorstwa (26 października 1939 r.) zlikwidowano prasę polską, zwłaszcza dzienniki i czasopisma społeczno-kulturalne². Równocześnie okupant niemiecki rozpoczął wydawanie m.in. prasy polskojęzycznej dla Polaków w GG, ściśle uzależnionej od niemieckiego nadawcy i mającej do spełnienia funkcje propagandowe wobec Polaków w GG (kształtowanie pożądanego przez okupanta modelu i postawy, sposobu myślenia poprzez odpowiednią interpretacją zdarzeń politycznych i militarnych zmierzającą do wyrobienia świadomości niemieckiej potęgi i trwałości okupacyjnego status quo, poczucia osamotnienia Polaków i Polski na arenie międzynarodowej, przez odwoływanie się do najniższych gustów i potrzeb w sferze spraw kultury i oświaty, gloryfikowanie cech takich jak posłuszeństwo władzy, pracowitość, oddanie sprawie wojny prowadzonej rzekomo dla dobra Polaków - zwłaszcza w latach 1943-1944, tłumaczenie okupacyjnych dotkliwych.

zjawisk jako chwilowych i koniecznych dla ostatecznego celu wojny totalnej, a wobec tzw. opinii publicznej za granicą GG stwarzanie za pomocą tekstów prasowych pozytywnego obrazu życia w GG)³.

Prasa ta, zwana potocznie gadzinową, obejmowała 10 tytułów dzienników, 12 tytułów czasopism propagandowych oraz 23 czasopisma fachowe i przeznaczone dla szkół, także 13 pism wydawanych w 1944 r. Pozostawała też w ścisłej dyspozycji urzędów zajmujących się propagandą w GG, korzystała z określonych źródeł informacji.

Drukowane źródła tych informacji, które - w efekcie końcowym - po selekcji i opracowaniu znalazły się na łamach prasy gadzinowej, można, jak się zdaje, podzielić na trzy grupy:⁴

I. Biuletyny powielane do użytku urzędników wydziałów propagandy zarówno "rządu" GG, poszczególnych dystryktów i niższych komórek tego pionu (starostwa) a wydawane przez "rząd" GG. Do tej grupy należał "Mitteilungsblatt der Hauptabteilung Propaganda. Regierung des Generalgouvernements Krakau". Informator ów ukazywał się co dwa tygodnie, obejmował średnio około 20 stron z okładką, dotyczył w większości zdarzeń i zagadnień kulturalnych niemieckich w GG (teatr, kino, biblioteki, wydawnictwa). Wydawano go w języku niemieckim.

II. Biuletyny prasowe przeznaczone dla agencji prasowych, w tym także dla Telepressu, redagowane w Berlinie, wydawane przez Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda, bądź też przez komórki zajmujące się prasą i podległe wspomnianemu ministerstwu. Wymienić tu można "Politischer Dienst. Arbeitsmaterial für Presse und Publizistik..." (np. dnia 21 Juli 1943 nr 21). Był to serwis prasowy redagowany w języku niemieckim; zawierający

głównie wiadomości frontowe i polityczne. Obszernym, jeśli chodzi o zakres treściowy, był "ZP-Dienst. Informationen und Rohmaterial für die Zeitschriftenpresse der Presseabteilung der Reichsregierung" (Biuletyn zawierający informacje i materiały dla poszczególnych agencji prasowych). Wydawano go w formie maszynopisu powielanego; zawierał działy: polityka, kultura, gospodarka i drobne informacje.

Pracy agencji, redagującej teksty dla prasy gadzinowej, pomocne były także tzw. wyciągi z prasy. Tytułem przykładu można podać "Tschechische Presseauszüge" czy "Polnische Presseauszüge". Oba przykładowe wyciągi podawały informacje za takimi tytułami, jak: "Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza", "Myśl Polska", "Wiadomości Polskie", "Polska Walcząca" (z Londynu) czy "Czechoslovak", "New Yorkský Dennik, Nove Československo". W okresie od czerwca 1941 r. tj. od wojny niemiecko-radzieckiej wydawano "Sonderinformationsdienst" (Specjalna służba informacyjna) obejmujący tylko informacje z frontu wschodniego. Na terenie GG również Pressechef der Regierung des Generalgouvernement - Schriftleitung und Verwaltung wydawał okólnik pt. "Pressedienst des Generalgouvernement" dotyczący głównie spraw dziejących się wewnątrz GG.

III. Biuletyny prasowe redagowane przez agencję Polskie Wiadomości Prasowe później Telepress⁵, z przeznaczeniem dla prasy gadzinowej w GG w języku polskim i ukraińskim. Dla polskich pism przeznaczono biuletyn pt. "Telepress. Agencja Prasowa Generalnego Gubernatorstwa", zawierający informacje o tematyce gospodarczej, kulturalnej, ogłoszenia i informacje z innych dziedzin życia, także o sprawach politycznych i frontowych. Biuletyny te ukazywały się prawdopodobnie od początku istnienia GG, gdyż zachowane egzemplarze archiwalne z 1942 r. noszą numery kolejne 1000 i dalsze⁶.

Na terenie GG w latach 1939-1945 wydawano dziesięć dzienników. Najwcześniej, bo jeszcze w październiku 1939 roku, ukazały się dwa czołowe dzienniki GG, tj. "Nowy Kurier Warszawski" i "Goniec Krakowski"; w tym samym roku rozpoczęły swoją pracę także redakcje "Kurieria Częstochowskiego" (4 XI 1939) i "Nowego Czasu" w Jędrzejowie (koniec 1939 roku). Od 1 marca 1940 zaczęto wydawanie trzech mutacji "Gońca Krakowskiego" tj. "Dziennika Radomskiego", "Kurieria Kieleckiego" i "Dziennika Porannego"; nieco wcześniej (20 stycznia 1940) swój dziennik otrzymał Lublin - był to "Nowy Głos Lubelski"⁷. Dziewiątym tytułem wśród dzienników była "Gazeta Lwowska", której pierwszy numer ukazał się 10 VIII 1941 r. we Lwowie; numer ten poprzedzony został wydaniem nadzwyczajnym z 1 VIII pt. "Kurier Lwowski", informującym o utworzeniu Distrikt Galizien i zapowiadającym właściwy dziennik pod nazwą "Gazeta Lwowska". Prawie wszystkie dzienniki wychodziły do stycznia 1945 r.; wcześniej "zakończyły swój żywot" jedynie "Dziennik Poranny", "Nowy Czas", "Gazeta Lwowska" i "Nowy Głos Lubelski".

Większość dzienników ukazywała się 6 razy tygodniowo z wyjątkiem jędrzejowskiego "Nowego Czasu", a także - początkowo - "Nowego Głosu Lubelskiego", który wkrótce stał się pismem codziennym.

Wszystkie dzienniki wydawane były przez Zeitungsverlag Krakau-Warschau G.m.b.H.⁸, koncern prasowy powołany dekretem o założeniu przedsiębiorstwa z dnia 15 listopada 1939 r., mający swoją siedzibę w tzw. Pałacu Prasy w Krakowie, ul. Wielopole 1, a także filie w siedzibach dystryktów (Warszawie, Lublinie, Radomiu i Lwowie). Sam koncern określany był jako spółka akcyjna, choć był to jedynie pozór, gdyż powstał on na bazie majątku zlikwidowanych polskich wydawnictw prasowych sprzed 1939 r. (np. JKC,

Dom Prasy w Warszawie, Zakładów Graficznych Gońca Częstochowskiego F. D. Wilkoszewskiego itp.).

Dzienniki na ogół były wydawane i drukowane w miejscach swojego ukazywania się, z wyjątkiem "Kuriera Kieleckiego", drukowanego - jako mutacja Gońca Krakowskiego - najpierw w Krakowie, później - od numeru 230 z 1943 r. - w drukarni Dziennika Radomskiego (usamodzielnionego od numeru 282 z 3 XII 1941 r.), drukowanego w Radomiu (wcześniej w Krakowie). W Krakowie wydawana była i drukowana trzecia mutacja Gońca - "Dziennik Poranny". Pewne okresowe zmiany miejsca wydawania wykazuje "Kurier Częstochowski", natomiast "Nowy Czas" jako organ starostwa w Jędrzejowie wydawała - jak się zdaje - spółka Joachim Bonek i Marian Kiebaczy (oddział w Kielcach) a drukowany najpierw w Krakowie, później w drukarni "Nowego Czasu" (Jędrzejów, Rynek 1), dalej w oddziale kieleckim w drukarni M. Kiebaczego⁹.

Największy zasięg kolportażowy miały trzy dzienniki: "Nowy Kurier Warszawski", "Goniec Krakowski"¹⁰ - traktowane jako czołowe narzędzia prasowego oddziaływania politycznego w GG - i "Kurier Częstochowski"¹¹, obejmujący swym zasięgiem oprócz powiatu także większe i - co wynika z akt redakcji dziennika - mniejsze ośrodki w GG; miał pełnić - w zamierzeniach władz niemieckich, rolę organu katolików polskich¹². Pozostałe dzienniki rozpowszechniano na terenach miast, w których były wydawane, także w pomniejszych miastach i miasteczkach dystryktu czy powiatu¹³. Natomiast "Dziennik Poranny" (mutacja "Gońca Krakowskiego") wydawano z przeznaczeniem dla terenów polskich znajdujących się poza granicami GG; był to jedyny dziennik wydawany w GG, na którego kolportaż zezwolono poza granicami Gubernatorstwa, ale na ziemiach polskich¹⁴. Dzienniki samodzielne,

z wyjątkiem "Gazety Lwowskiej", kolportowano, sprzedawano o godzinie 12⁰⁰ w południe ("Gazetę Lwowską" o 7⁰⁰), zaś mutacje o 7⁰⁰ dnia następnego. Pisma rozpowszechniane były różnymi drogami: poprzez punkty sprzedaży przy wydawnictwie (redakcji lub administracji dziennika), przez ulicznych sprzedawców, w kioskach przedsiębiorstwa Księgarń Kolejowych "Ruch", czasem przez sprzedaż komisową prowadzoną przez osoby prywatne, a także - szczególnie w drugiej połowie okupacji prasa fachowa - przez pocztę.

Do czasopism propagandowych (zob. wykaz tytułów) ze względu na wyznaczoną i pełnioną przez nie funkcję należą kolejno: "Biuletyn Kasyna Gry w Warszawie", "Co miesiąc powieść", "Fala, Ilustrowany Kurier Polski", "Kolejowiec", "Miesięcznik Teatru m. Warszawy", "7 Dni", "Siew", "Nowiny. Gazetka Ścienna dla Polskiej Wsi", "Rolnik", "Poradnik. Miesięcznik Służbowy dla Wójtów", "Wiadomości Chełmskie". Określenie czasopism będących magazynami mianem propagandowych nie oznacza, iż wymienione wcześniej dzienniki nie realizowały na swoich łamach funkcji propagandowej, Przez wprowadzenie tego określenia zamierzam odróżnić je od pism, których naczelną funkcją nie była propaganda (np. fachowe), czy też od pism realizujących ją w inny sposób ze względu na odbiorcę (pisma szkolne). Nazwanie tych pism społeczno-politycznymi czy też społeczno-kulturalnymi byłoby - rzecz jasna - błędne. Pierwsze z określeń sugeruje istnienie dyskusji politycznej, argumentacji, przekonywania, przekazywania określonej ideologii, czego na łamach tych pism nie było (choć usiłowano stwarzać takie pozory). Poza tym pisma te preferowały głównie tematykę kulturalną. Jednakże nie były one także i czasopismami społeczno-kulturalnymi, jako że kulturę zastępowała propaganda, a opisywane zjawiska kulturalne miały charakter destruktywny, służyły celom politycznym

Cztery z wymienionych czasopism ("Co miesiąc powieść", "Fala", "Ilustrowany Kurier Polski", "7 Dni") wydawane były przez koncern ZVK-W, starały się przybrać formę czasopism społeczno-kulturalnych i literackich z zawartością treściową odwołującą się do przeciętnego czytelnika, mającą wyraźną tendencję do bazowania na najmniej wybrednych gustach swoich odbiorców. Treści i tendencje, wyraźnie propagandowe, wspierane były przez bogatą szatę ikonograficzną: zdjęcia, reprodukcje malarskie, grafikę, rysunki itp. Czasopisma te charakteryzowały się dużą żywotnością, ukazywały się bowiem w większości przez cały okres okupacji.

Treściowo i graficznie z wymienionymi pokrewny był "Miesięcznik Teatru m. Warszawy" różniący się od poprzednich wydawcą ("Teatr m. Warszawy") - co w ówczesnych warunkach ścisłej niemieckiej kontroli słowa drukowanego i życia kulturalnego w ogóle nie miało żadnego znaczenia dla zawartości i roli pisma; miesięcznik różnił się także terenem kolportażu: przeznaczony był dla Warszawy jako ośrodka, gdzie skupiało się życie kulturalne dozwolone przez okupanta. Pismo nie miało większego znaczenia propagandowego, jako że ukazywało się krótko; nie wspomina o nim także prasa konspiracyjna¹⁵.

Funkcję propagandową, nieco odmienną ze względu na adresata (urabianie opinii wsi zgodnie z planami okupanta), pełniły "Siew", "Rolnik", "Nowiny" a także pośrednio "Poradnik"; wydawane przez większą część okupacji, odznaczały się wysokim - w stosunku do poprzednio omówionych czasopism - nakładem, świadczącym o wadze, jaką przywiązywali Niemcy do wsi jako źródła aprowizacji i taniej siły roboczej. Szczególne znaczenie propagandowe miały "Nowiny", wydawane w formie plakatu (ga-

zetki ściennej), drukowane na dobrym papierze z dość interesującym serwisem fotograficznym. Pośrednią wobec mieszkańców wsi funkcję propagandową pełnił "Poradnik. Miesięcznik Służbowy dla Wójtów", kształtujący wówczas wiedzę polityczną i sposób interpretacji faktów u warstwy stanowiącej administrację wsi (wójt, sołtys), oczywiście wedle wskazań niemieckiej propagandy. Ci zaś mieli występować wobec gromady wiejskiej jako wyjaśniający aktualne zdarzenia polityczne i inne.

Do środowiska zawodowego, mającego także duże znaczenie dla wojennej gospodarki niemieckiej, skierowany był "Kolejowiec", mający również swojego wydawcę (Generaldirektion der Ostbahn), rozpowszechniany wśród pracowników Kolei Wschodniej bezpłatnie (co nieraz podkreślano na łamach pisma), traktowany jako organ grupy zawodowej, przynoszący oprócz informacji także wiadomości polityczno-frontowe i krótkie utwory prozą w każdym numerze. Miesięcznik ten - podobnie jak "Rolnik" i "Siew" - traktowany jest przez niektórych historyków prasy jako pismo fachowe; analiza zawartości wymienionych tytułów wykazała, iż są pisma wyraźnie propagandowe, skierowane do grupy odbiorców związanej z zawodem rolnika i kolejjarza, co przejawia się w celowo dobieranym materiale prasowym, z którego wynika funkcja jednoznacznie propagandowa; pisma te zawierały także i wiedzę fachową z danej dziedziny¹⁶.

W latach 1939-1945 wychodziło w GG 58 tytułów pism fachowych (zob. wykazy tytułów), w tym kilka czasopism zmieniających tytuły w trakcie swego ukazywania się, takich jak: "Wiadomości Międzyzwiązkowej Spółdzielni Powierniczej", które od 1 kwietnia 1941 r. zmieniły podtytuł, a od 1 października tegoż roku w połączeniu z "Informatorem Spółdzielni Spożywców" ukazały się jako "Spółdzielca".

Również "Pszczelarz Kielecki" od września 1941 r. wychodził jako "Pszczelarz", także "Urzędowy Biuletyn Informacyjny Izby Rzemieślniczej w Warszawie" od 1 kwietnia 1942 r. wydawano jako czasopismo zatytułowane "Rzemiosło". Również "Wiadomości Gospodarcze" (kontynuowane po uzyskaniu zezwolenia władz niemieckich) od 31 grudnia 1940 r. wychodziły jako "Biuletyn Informacyjny Izby Przemysłowo-Handlowej w Warszawie".

Wypada dodać w tym miejscu, iż poza "Wiadomościami Gospodarczymi", władze niemieckie zezwoliły na wydawanie takich pism, jak: "Rycerz Niepokalanej" (XII 1940 - I 1941), "Kronika Diecezji Sandomierskiej" (do I 1943), "Kielecki Przegląd Diecezjalny" (do I 1943). Wydawano też i rozpowszechniano "Biuletyn Informacyjny PCK". Wymienione wcześniej "Wiadomości Gospodarcze" - mimo iż były kontynuacją tytułu przedwojennego - zaliczyłam do fachowych pism niemieckich w języku polskim, gdyż znalazło ono kontynuację w "Biuletynie Informacyjnym Izby Przemysłowo-Handlowej w Warszawie" (od 15 I 1941); stało się wówczas organem niemieckiej Izby Przemysłowo-Handlowej, zmieniając również wersję językową (z polskiej na niemiecko-polską), skład redakcyjny (z polskiego na niemiecki), a także teren kolportażu (od 1 XI 1942 z terenu Warszawy na całe GG). Nabrało ono także cech pisma propagandowego poprzez wprowadzenie w treść komentarzy do zarządzeń w sprawie tzw. ary-zacji gospodarki w GG.

W stosunku do czasopism fachowych da się sformułować kilka ogólnych wniosków i spostrzeżeń. A więc wyraźna i konsekwentna była tendencja do skupiania wydawnictw w jednym ręku i wpływanie poprzez nie na realizację polityki niemieckiej. Widać to na przykładzie wymienionych wcześniej pism. I tak np. "Wiadomości Międzyzwiązkowej

Spółdzielni Powierniczej" (wydawane do września 1941 r. przez Międzyzwiązkową Spółdzielnię Powierniczą w Warszawie), Informator dla Spółdzielni Spożyców (wydawany w okresie lipiec 1940 - wrzesień 1941 przez "Społem" Związek Spółdzielni Spożyców) po połączeniu w jedno pismo pt. "Spółdzielca" (październik 1941 - lipiec 1944) wydawany był przez Agrarverlag-Ost G.m.b.H. w Krakowie; również ich druk odbywał się w ZVK-W czyli w zakładzie niemieckim, a nie w drukarniach prywatnych (zob. wykaz tytułów). Podobnie rzecz się miała z "Urzędowym Biuletynem Informacyjnym Izby Rzemieślniczej w Warszawie", który zmienił tytuł a wraz z nim wydawcę i drukarza w marcu 1942 r. Takie same zmiany przechodził "Pszczelarz Kielecki" zamieniony na pismo "Pszczelarz" (wrzesień 1941 - lipiec 1944) o zwiększonym nakładzie, zasięgu kolportażu, innym wydawcy.

Powyższe działania były także efektem konsekwentnej dążności do ograniczania wszelkich istniejących jeszcze zrzeszeń i organizacji, w tym także o charakterze gospodarczo-spółdzielczym, mimo że powstawały one pod opieką niemieckiego powiernika (treuhändera)¹⁷, jak również działaniami zmierzającymi do przygotowania zaplecza frontowego, jakim była GG od VII 1941, do maksymalnej eksploatacji gospodarczej dla potrzeb frontu wschodniego.

Poza głównymi firmami wydawniczymi (Agrarverlag, Verlag für Wirtschaft und Handwerk) wydawcami były także urzędy administracji niemieckiej, sprawujące kontrolę i organizujące służbę zdrowia w GG (Abteilung Gesundheitwesen Krakau, Izba Aptekarska w Izbie Zdrowia dla Generalnego Gubernatorstwa, czy firma niemiecka "Bayer" - Pharmazob. wykaz tytułów).

Wyraźny jest także związek polityki prasowo-wydawniczej z profilem i zawartością rzeczową pism fachowych.

Pisma owe poświęcone były tym zagadnieniom, czy tym zawodom, które odpowiadały niemieckiej gospodarce wojennej czy w ogóle interesom III Rzeszy - dotyczyło to rolnictwa, leśnictwa, weterynarii, hodowli, ogrodnictwa. W języku polskim wydawano te tytuły, które początkowo nie były związane z wydawnictwem stricte niemieckim lub przeznaczano je do szerokiej popularyzacji ze względu na fachowo-szkoleniowe teksty (np. "Informator dla Spółdzielni Spożyców", "Pszczelarz Kielecki", później "Pszczelarz", "Medycyna Współczesna", "Mały Inwentarz", "Rzemiosło", "Spółdzielca" i inne - zob. wykaz tytułów).

Pisma wydawane jako dwujęzyczne reprezentują wyższy poziom merytoryczny ("Biuletyn Grupy Głównej Gospodarki i Ruchu", "Gospodarka Wyżywienia", "Twórczość Gospodarcza", "Las i Drewno", "Wzorowa Gospodarka" czy "Zdrowie i Życie"). Były one - jak podawał "Poradnik" - przeznaczone dla kadr kierowniczych niemieckich i polskich w danej specjalności¹⁸. Wysokość nakładów czasopism fachowych nie była duża; łączny jednorazowy nakład, np. pism dla rolnictwa i leśnictwa ("Las i Drewno", "Mały Inwentarz", "Pszczelarz", "Ogrodnictwo") wynosił średnio 130 tys. egz., zaś liczba zatrudnionych w tej branży wynosiła w 1943 r. 11 128 tys. osób, czyli 1 egzemplarz z wymienionych pism przypadał na prawie 90 odbiorców (bez uwzględniania różnicy wieku)¹⁹. Toteż pisma fachowe, co wynika z informacji prasowych tych tytułów, prenumerowane były i rozsyłane do zakładów pracy, placówek, ośrodków, spółdzielni, administracji gminnej itp. Obsada redakcji tych pism była w znacznej części niemiecka z wyjątkiem "Informatora dla Spółdzielni Spożyców", "Pszczelarza Kieleckiego", "Urzędowego Biuletynu Informacyjnego Izby Rzemieślniczej" w Warszawie, "Wiadomości Gospodarczych", "Wiado-

mości Międzyzwiązkowej Spółdzielni Powierniczej". Były to tytuły wydawane przez polskie organizacje spółdzielcze, wówczas jeszcze zaakceptowane przez władze niemieckie w istniejącej formie do czasu ich przekazania niemieckim instytucjom wydawniczym.

Istniała tendencja - w znanych mi przypadkach - do sztucznego poszerzania grona pracowników redakcji pism fachowych. Jako przykład może posłużyć osoba Petera Lorza pełniącego funkcję redaktora naczelnego w kilku pismach: raz jako P. F. Lorz, innym razem jako Florian Łorzyński. Podobnie rzecz się miała z Heinzem Huppelsbergiem pseud. Janusz Górski (wielokrotnym zastępcą redaktora naczelnego) czy osobą o nazwisku H. Kwilitz pseud. Henryk Kwilecki - szefem działów inseratowych²⁰. Sądzić należy, że owa wyraźnie mała liczba pracowników polskich w redakcjach spowodowana była m.in. faktem, iż pisma fachowe - jakkolwiek nie pozbawione tekstów propagandowych - zawierały głównie artykuły o charakterze naukowym lub popularnonaukowym (czy też teksty zarządzeń). Zbędna więc była konieczność umiejętnego trafiania do mentalności Polaków, co było nieodzowne w przypadku pism propagandowych.

Na pograniczu dwu wcześniej przedstawionych pism: propagandowych i fachowych lokuje się grupa tytułów przeznaczonych dla szkół powszechnych ("Ster", "Mały Ster") oraz dla średnich szkół zawodowych ("Zawód i Życie" - obie mutacje) - (zob. wykaz tytułów)²¹.

W roku 1944 poczęły się ukazywać na terenie GG pisma, mające być wyrazem "nowej" polityki niemieckiej wobec narodu polskiego²², spowodowanej ciężką sytuacją Wehrmachtu na froncie wschodnim, a także chęcią uspokojenia zaplecza frontowego w GG poprzez wykorzystanie tematyki antykomunistycznej oraz bazowanie na nastrojach i doświadczeniach

ludności polskiej, zwłaszcza b. wschodnich ziem Rzeczypospolitej. Ukazujące się wówczas tytuły - wydawane przez lub za zgodą Niemców - można pogrupować w trzy zespoły, w zależności od charakteru nadawanego pisma czy formy jego kolportażu: 1) pisma mające pozory polskiej prasy niezależnej, propagujące wspólnotę celów politycznych polsko-niemieckich ("Amerika Echo", "Gazeta Narodowa", "Głos Polski", "Informator", "Przełom", "Straż nad Bugiem", "Strażnica"); 2) pisma pseudokonspiracyjne, a więc podsywające się pod formę i sposób kolportażu pism organizacji podziemnych, tajnych ("Wola Ludu", "Nowa Polska", "Goniec Krakowski"); 3) grupa pism jawnych, gadzinowych, sprowokowana koniecznością oddziaływania na Polaków zmuszanych do robót fortyfikacyjnych ("Do czynu", "Na szan- cach", "Przyszłość")²³.

Przedstawiana tu prasa gadzinowa w literaturze przedmiotu zaliczona została do zespołu środków masowej komunikacji, stanowiących jeden element w całości tzw. trzeciego układu kultury, wraz z okupacyjnym filmem, radiem i drukami ulotnymi²⁴. W interesującym studium Tomasza Szaroty prasę tę traktuje autor jako całość, narzędzie masowego oddziaływania propagandowego na odbiorcę celem wywołania odpowiednich reakcji, postaw, poglądów, działań. Dogłębna i wszechstronna analiza zawartości tej prasy²⁵ ka- że zwrócić uwagę na pewne jej ogólne cechy charakterystyczne, rzecz można - wewnętrzne. Całość publicystyki prasowej tych pism (wyłączywszy po części pisma fachowe) sku- pić można w dwa kręgi tematyczne: w jednym zawarto treści przeznaczone dla opinii publicznej zagranicą, głównie krajów neutralnych, sprzymierzonych, a także alianckich (zwłaszcza Anglii i USA), w drugim - treści dla odbiorców

prasy godzinowej w GG. Do pierwszej grupy należeć będą niewątpliwie problemy okupacyjnej, dozwolonej przez Niemców kultury, teksty o odbudowie gospodarki w GG dokonanej głównie dzięki sprawności organizacyjnej niemieckiej administracji, obszerne informacje o "współudziale" Polaków w zarządzaniu (Rada Przyboczna, sądy apelacyjne, Bank Emisyjny, polska administracja niższych szczebli), artykuły świadczące o swobodzie religijnej Polaków, w pewnym aspekcie problem Żydów, robót w Rzeszy, także teksty mające stanowić argument na respektowanie przez Niemców swobody wypowiedzi na łamach prasy, w tzw. "rozsądnych" granicach oczywiście (a więc listy krytyczne czytelników i niektóre teksty redakcyjne);; trzeba dodać, iż zespół problemów dozwolonych dla krytyki ograniczał się do paskarstwa, złego wychowania młodzieży, zebraństwa zwłaszcza dzieci, plotkarstwa, współpracy z Niemcami, nie nazywanej jednakże wprost kolaboracją. Swoistą funkcję propagandową dla zagranicy pełnić miała także nieobecność pewnych zagadnień (ruch oporu, partyzantka); w tym przypadku znikoma ilość informacji (i to zazwyczaj podanych nie wprost) nie oznacza braku zjawiska, choć dla obcych czytelników oznaczać miała właśnie jego brak w polskiej okupacyjnej rzeczywistości.

Tematy prasowe skierowane na łamach godzinówek do odbiorcy polskiego w GG to przede wszystkim doniesienia frontowe, relacje o działalności politycznej Rzeszy, jej sojuszników i przeciwników. Zajmowały one - rzecz zrozumiała - gros powierzchni prasowej w dziennikach i pismach propagandowych z 1944 r., nieco mniej w czasopiśmie propagandowych, najmniej w fachowych. W obręb tych spraw włączyć należy działalność emigracji polskiej wschodniej i zachodniej z rządem polskim w Londynie i inne. Oczywiście

oba kręgi tematyczne nie są wyraźnie wydzielone (poza pewnymi nielicznymi tematami); zazwyczaj zajął się one i tak np. interpretacje problemu żydowskiego dla opinii obcej skupiały się wokół pozytywnej oceny i akceptacji przez społeczność polską niemieckiego sposobu "rozwiązania" tegoż zagadnienia, dla GG będzie to podkreślanie pozytywów "aryzacji" życia gospodarczego, kulturalnego itp. Podobnie opis sytuacji polskich jeńców wojennych dla obcej opinii wskazywał na respektowanie zasad konwencji międzynarodowych przez zwycięzcę, dla GG oznaczał usiłowanie specyfikowania nastrojów społecznych przez ukazywanie sielankowych wręcz warunków życia w oflagach i stalagach. Podobnie rzecz się ma z kulturą, życiem społecznym, głównie religijnym (w GG i w Rzeszy), gospodarką i administracją GG²⁶.

Zawartość treściową prasy godzinowej rozpatrywać można także z punktu widzenia - nazwijmy to - jej prawdziwości. I w tym aspekcie kształtują się w materiale prasowym dwa obszary. Można powiedzieć, iż pewna ilość tekstów (mniejsza ich część) zawiera prawdę obiektywną, zaś większość tekstów prezentuje prawdę subiektywną. Prawdę obiektywną zawierają np. teksty-komunikaty wojenne z lat 1939-1942, niektóre artykuły omawiające zjawiska polityczne, np. izolacjonizm w krajach anglosaskich, rozdźwięki w łonie sojuszników alianckich, zewnętrzne i wewnętrzne sytuacje życia polityczno-społeczno-gospodarczego w Związku Radzieckim, silne podstawy gospodarcze Rzeszy, szczególnie w pierwszej połowie wojny, słabość militarna Anglii w początku wojny itp. W dość znacznej części podano informacje prawdziwe o emigracji polskiej (Rumunia, Węgry, Francja, Anglia, ZSRR), co potwierdzają zarówno opracowania naukowe

krajowe jak i emigracyjne, także wspomnienia, relacje, dokumenty. Oczywiście zjawisko to nie wynikało z chęci zgodnego z prawdą informowania społeczeństwa polskiego w GG, ale z faktu, że zjawiska te odpowiednio jeszcze skomentowane wspierały ogólne kierunki działań propagandowych niemieckiej prasy dla Polaków w GG.

Przyjęte określenie "prawda subiektywna" zastąpić można innym, charakteryzującym w pełni większą część materiału prasowego gadzinówek, mianowicie pojęciem "fikcja". Wyjaśnić trzeba, że w tym konkretnym zjawisku nie jest to ewidentne kłamstwo prasowe, lecz obraz tworzony przez przytaczanie faktów prawdziwych, ale dowolnie dobranych i pomijanie faktów niedogodnych dla okupanta. Jako przykład mogą tu służyć informacje o działaniach wojennych po klęsce stalingradzkiej dotyczące głównie danych o zwycięstwach Niemców, ale lokalnych, w obronie a nie w ataku itp. Przykładu dostarcza także problem żydowski, w którego interpretacjach opierano się na wielowiekowej polsko-żydowskiej rywalizacji ekonomicznej czy nieco "młodszej" - politycznej, pomijając całkowicie obszary zgodnej współpracy między obu narodami w Polsce. Można wreszcie przytoczyć jako przykład kwestię robót w Rzeszy, w interpretacji których często opierano się na relacjach naocznych świadków, listach z Rzeszy, wywiadach, wypowiedziach jadących na urlop, ukrywając równocześnie fakt, iż byli to ludzie starannie dobrani²⁷. Taką samą prawdą subiektywną jest na łamach pism opis odbudowy i rozbudowy niektórych gałęzi gospodarki, czy przykładowo optymistyczne informacje o otwieraniu wielu nowych zakładów rzemieślniczych, w których pominięto jednak fakt, iż po likwidacji Żydów i tzw. aryżacji rzemiosła i handlu był to proces rozpoczynający się od podstaw a nie od stanu września 1939 r.²⁸. W obrębie spraw kultury

fikcja komponowana była przez stwarzanie wrażenia ciągłości tradycji (np. druk odcinka powieściowego w dziennikach i czasopismach), podkreślanie masowości zjawisk kultury w GG (z pominięciem wzmianek o likwidacji kultury wysokiego obieg i wszelkiej innej mogącej zagrozić celom niemieckim w Polsce)²⁹, wolności twórczej (dużo nowych nazwisk twórców na łamach prasy, w teatrze, kinie bez informacji o eksterminacji polskiej inteligencji twórczej), także m.in. poprzez tworzenie pozorów obiektywizmu doniesień prasy gazdzinowej (doniesienia agencji z krajów neutralnych - "uczciwe oczy neutralnych dziennikarzy", przedruki, wypowiedzi osób postronnych dla sprawy, cytaty współczesnych i dawnych wybitnych ludzi, teksty dokumentów - wszystko to bez informacji o selekcji dokonywanej głównie w Deutsche Nachrichtenbüro w Rzeszy i Telepress w Generalnym Gubernatorstwie.

Charakterystyczny dla zawartości treściowej prasy gazdzinowej jest także fakt, iż cała jej tematyka (z wyjątkiem może tekstów fachowych) obraca się - jak na osi - wokół relacji III Rzesza - alianci, poczynając od zagadnień wojennych, przez polityczne, gospodarczo-administracyjne, kulturalne, społeczne i prywatne. Całość tej tematyki tak rozpatrywanej, a zwłaszcza kwestie skierowane do polskich odbiorców, miały na celu ściśle określone funkcje propagandowe.

Niewątpliwie podstawową była chęć stłumienia a raczej zlikwidowania - nazwijmy to - wszelkich odruchów niepodległościowych, przede wszystkim za pomocą umiejętnego psychicznego "osaczenia" czytelnika przez wskazywanie na trwałość potęgi Rzeszy, dwulicowość w polityce alianckiej wobec Polski i Polaków, niezwykle krytyczną, mogącą prowa-

dzić do niewiary w jego możliwości ocenę rządu polskiego na emigracji w Londynie oraz na całkowitą negację reprezentatywności przedstawicieli tzw. drugiego ośrodka władzy polskiej na wschodzie; tu także wspomnieć należy szeroką kampanię propagandową wykorzystującą przyczyny, przebieg, skutki klęski wrześniowej i załamanie wielu Polaków po upadku Francji. |

Owo osaczanie polskiego czytelnika, tylko częściowo poparte przykładami, zmierzało do wytwarzania w nim przeświadczenia o niezmienności okupacyjnej status quo i w dalszej konsekwencji przyjęcia przeznaczonych społeczeństwu polskiemu roli wytworcy dóbr materialnych, oczywiście bez prawa do nich. W kierunku tego samego celu propagandowego zmierzały teksty (głównie literackie i część publicystyki), tworzące i propagujące określony model osobowy: był to człowiek uległy, pokorny, pogodzony z sytuacją, wyrzekający się wszelkiego - jak pisano - indywidualizmu, uznający jedynie wartość zbiorowego wysiłku, przedkładający dobro ogółu (w rozumieniu okupanta) nad dobro jednostki, szanujący i ceniący przede wszystkim pracę fizyczną, niezwykle pracowity, mający pogardę dla wykształcenia ogólnego, uznający jedynie fachowe, czyli człowiek - żywe narzędzie pracy, służące produkcji, mający przy tym niskie albo żadne potrzeby kulturalne. Druga funkcja propagandowa zmierzała do tworzenia na łamach pism obrazu normalności życia w GG z respektowaniem przez Niemców zasad normalnej occupatio bellica. Równocześnie formułowano opinię, iż działania okupanta, nawet te dotkliwe i bolesne, mają na celu dobro narodu polskiego w GG, gdyż - pisano często - po okresie zmagających wojennych, w okresie pokoju przyniosą one pożądane i pozytywne efekty.

Ważną, a może raczej bardzo widoczną cechą materiału prasowego gadzinówek jest jego współzależność od zdarzeń natury militarnej. Wyniki działań zbrojnych wprawdzie korzystnych dla Rzeszy, później mających już charakter kolejnych klęsk, wpływały zarówno na publikowanie tekstów o określonej tematyce (np. społeczna i prywatna zmalała do minimum w l. 1943-1945, wzrosła natomiast ilość - a w niektórych przypadkach jak np. "Gazeta Łwowska", "Kurier Częstochowski" czy "Siew" - jakość tekstów o tematyce kulturalnej w wyniku tzw. złagodzonego kursu polityki Hansa Franka w GG w latach 1943-1944), jak i interpretacje niektórych z nich (antyradzieckość, antykomunizm, wyraźniejsze informacje o maksymalnej eksploatacji gospodarczej GG w drugiej części okupacji, jak też np. o przymusowym charakterze poboru na roboty do Rzeszy). Na okupacyjną rzeczywistość w GG odzwierciedlaną w prasie, a będącą głównie efektem sytuacji Niemców na froncie "reagowały" także ogłoszenia drobne w pismach (inseraty)³⁰.

Dotychczasowe spostrzeżenia natury ogólnej odnoszą się do wszystkich analizowanych pism. Powstaje zatem pytanie: czym różniły się one między sobą? W oparciu o analizę zawartości pism (wyjąwszy fachowe, o których mowa w dalszej części tekstu) odpowiedzieć można najogólniej, iż jedyna różnica zasadza się na nasileniu ilościowym danej tematyki³¹ w danym tytule prasowym w obrębie obowiązującego kanonu tematycznego, narzuconego odgórnie przez niemieckie władze prasowe. Istnieją pewne różnice w poziomie tekstów, głównie literackich i kulturalnych, w takich pismach, jak: "Gazeta Łwowska" (w l. 1943-1944), "Kurier Częstochowski", "Ster", "Mały Ster" czy "Siew". W pewnym aspekcie treściowym wyróżnia się też "Dziennik Poranny", w którym widoczna jest wyraźna tendencja doszukiwania się śladów niemieckości na Górnym Śląsku.

Odmienne, choć w obrębie samej grupy, podobną strukturę tematyczną mają czasopisma fachowe. We wszystkich tytułach obecny jest obszerny, obejmujący nieraz bardzo drobiazgowo informacje dział o treściach administracyjno-prawno-organizacyjnych. Były to teksty rozporządzeń okupanta w danej dziedzinie życia gospodarczego GG, przepisów prawnych wraz z ich interpretacją i komentarzem, informacje o działalności danych grup czy dozwolonych struktur zawodowych (wykaz członków, statuty, składki, zebrania i ich wyniki, sprawozdania okresowe z działalności urzędów i innych struktur organizacyjnych, aktualne informacje o przedziałach materiałowych, kontyngentach i premiach, formach kształcenia kadr, ogłoszenia i reklamy dotyczące członków zawodu itp.). Bardzo wyraźna w całości pism jest publicystyka fachowa w formie obszernych nieraz artykułów, mająca charakter stałego, permanentnego kształcenia w danym fachu; wymienić tu trzeba wszystkie tytuły pism fachowych realizujące owo kształcenie z wyjątkiem "Biuletynu Grupy Głównej Gospodarki i Ruchu", "Księgarskiego Biuletynu Informacyjnego", "Urzędowego Biuletynu Informacyjnego Izby Rzemieślniczej" czy też "Biuletynu Informacyjnego Izby Przemysłowo-Handlowej" w Lublinie i Warszawie.

Można w tym miejscu postawić pytanie, czy jest podstawa, by zaliczyć prasę fachową wydawaną przez Niemców w czasie okupacji w GG do prasy gadzinowej, a więc spełniającej określone funkcje propagandowe³², otóż;

po pierwsze - już same tytuły wskazują, iż dotyczyły one tych dziedzin gospodarki, które były szczególnie niezbędne dla wojennych potrzeb III Rzeszy (podlegały bowiem maksymalnej eksploatacji), a były to: rolnictwo (uprawa, hodowla, leśnictwo, pszczelarstwo, weterynaria, ogrodnictwo), przemysł (głównie maszynowy i energetyka) oraz komunikacja, a nawet rzemiosło;

po drugie - sam fakt wydawania czasopism fachowych w okresie wojennym spełniał swoje propagandowe zadanie poza granicami GG;

po trzecie - część z wymienionych w spisie tytułów zawiera artykuły o wyraźnym propagandowym charakterze, bez "półtonów" i niedomówień w tekście. Zawarto w nich eksponowany przede wszystkim antysemityzm ("Las i Drewno", "Spółdzielca", "Twórczość Gospodarcza", "Wiadomości Aptekarskie", "Wiadomości Międzyzwiązkowej Spółdzielni Powierniczej", "Zdrowie i Życie")³³, równie wyraźny trend antyradziecki ("Gospodarka Wyżywienia", "Las i Drewno", "Twórczość Gospodarcza", "Wzorowa Gospodarka", "Zdrowie i Życie")³⁴, artykuły głoszące pochwałę niemieckiego sposobu gospodarowania w GG a także w Rzeszy ("Gospodarka Wyżywienia", "Informator dla Spółdzielni Spożyców", "Las i Drewno", "Pszczelarz", "Spółdzielca", "Wzorowa Gospodarka")³⁵. Były też artykuły pełne pochwał dla pracy fizycznej ("Rzemiosło", "Zawód i Życie" - A, "Zawód i Życie" - B)³⁶, a także teksty snujące dywagacje na temat wzajemnych pozytywnych relacji między wojną a gospodarką ("Rzemiosło", "Twórczość Gospodarcza")³⁷. Nie omieszkało drukować tekstów o nastawieniu antypolskim; były to krytyczne oceny polskiej gospodarki w okresie rządów sanacyjnych ("Las i Drewno", "Zdrowie i Życie")³⁸.

W sumie opublikowano około 90 artykułów z wyraźnymi treściami publicystyki propagandowej, zawierającymi krytykę wprost lub pochwałę pewnych zjawisk gospodarczych. Wolne od takich publikacji były jedynie "Księgarski Biuletyn Informacyjny", "Mały Inwentarz", "Ogrodnictwo", "Urzędowy Biuletyn Informacyjny Izby Rzemieślniczej" (do czasu zmiany tytułu na "Rzemiosło"), "Weterynaryjne Wiadomości Terapeutyczne", "Wiadomości Terapeutyczne" i "Biu-

letyny Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie i w Warszawie".

Podkreślić należy, iż teksty fachowe jak też informacje, porady, interpretacje prawne itp. charakteryzowały się dobrym poziomem merytorycznym; jest to cecha związana z zespołem autorskim, którego część stanowili polscy specjaliści (jak np. w "Pszczelarzu Kieleckim", później w "Pszczelarzu", "Wiadomościach Aptekarskich", "Wzorowej Gospodarce", obu mutacjach pisma "Zawód i Życie" czy piśmie "Zdrowie i Życie") bądź też autorzy niemieccy, nierzadko (tak jak i polscy) z tytułami naukowymi, szczególnie w pismach "Las i Drewno", "Pszczelarz", "Twórczość Gospodarcza", "Weterynaryjne Wiadomości Terapeutyczne", "Wiadomości Terapeutyczne" czy "Wzorowa Gospodarka".

SPIS TYTUŁÓW

niemieckiej prasy w języku polskim wydawanej przez Niemców dla Polaków na terenie Generalnego Gubernatorstwa w latach 1939-1945; dzienniki, czasopisma ogólne, czasopisma fachowe, dla szkół, pisma wydawane w 1944 r.

DZIENNIKI

1. "Dziennik Poranny"⁴⁰ (I III 1940 - VII 1942), mutacja "Gońca Krakowskiego", wydawany w Krakowie przez Koncern Zeitungsverlag Krakau-Warschau G.m.b.H. (dalej: ZWK-W), red. nacz. Karl Leopold Reischer, red. odpowiedzialny w Katowicach: Bruno Hauman, od 3 VI 1941 - G. A. Machura (redakcja w Sosnowcu). 6 x tyg., 47,5' - 32 cm, nakł. 30 tys. egz., śred-

nia ilość stron: 4-6, kolportaż: powiaty Będzin, Sosnowiec, Chrzanów, Olkusz, Blachownia, Zawiercie.

2. "Dziennik Radomski"⁴¹ (1 III 1940 - I 1945), do 2 XII 1941 r. wydawany w Krakowie przez ZWK-W jako mutacja "Gońca Krakowskiego", później (od 2 XII 1941) jako dziennik samodzielny w Radomiu (także przez ZWK-W). Red. nacz. Karl Leopold Reischer, współpracownicy: Stanisław Mróz.
6 x tyg. 47 x 31,5 cm, nakł. 30 tys. egz. 4,6 stron, kolportaż: Radom, powiat radomski, Starachowice, Opatów, Końskie, Tomaszów.
3. "Gazeta Lwowska"⁴² (10 VIII 1941 - VII 1944) wydawana we Lwowie przez ZWK-W. Red. nacz. Albert Georg Lehmann, pseud. Jerzy Zwoliński (reischdeutsch); inni współpracownicy: Jerzy Bielański, Ada Nadałńska, Stefan Naider, dr Nalepowa, Aleksander Schoedlin-Czarliński (reischd.), Zygmunt Szargut, Edward Twarowski, Stanisław Wasylewski (red. techniczny, korektor), Maria Janina Wonschowa, Józef Ziemkowski (dział polityczny).
6 x tyg., 41 x 32 cm, 50 tys. egz., 4-8 stron, kolportaż: Lwów i dystryk lwowski.
4. "Gazeta Radomska"⁴³
5. "Goniec Krakowski"⁴⁴ (26 X 1939 - 17 I 1945) wydawany w Krakowie przez ZWK-W. Red. nacz. Karl Leopold Reischer (volksdeutsch z Bielska); współpracownicy: Joanna Czarkowska (od 1940 - 1943), Włodzimierz Długoszewski (z-ca red. nacz. od 26 X 1939 - końca 1940), Jan Maleszewski (od 1940 - 1943), Tadeusz Wiehler (do IV 1942) kierownik działu in-

seratowego), Marian Maak (zatrudniony w Telepress, współpracujący z "Gońcem")

6 x tyg., 47 - 32 cm, 60 tys. egz., 4-8 stron, kolportaż: Kraków, dystrykt krakowski, większe ośrodki GG.

6. "Kurier Częstochowski"⁴⁵ (4 XI 1939 - I 1945) wydawany przez ZWK-W w Częstochowie. Red. nacz. Georg Aurel Machura, red. odpow. Hubert Schray, pozostali członkowie red.: Stanisław Kazimierz Homan pseud. Civis, Ryszard Jeliński pseud, R. Łęcki. krypt. J. (red. Dodatku dla katolików), Stanisław Mróz pseud. Henryk Konrad, Stanisław-Jucha Śnieżyński (współprac. red. "Kuriera Częstochowskiego", także "Siewu"), Józef Stanisz (senior) krypt. J. S. (od poł. 1944 r. red. nacz. "Kuriera", wcześniej red. rubryki lokalnej, także red. polityczny), Zdzisław Józef Stanisz (junior) (red. techniczny do poł. 1943 r.), Tadeusz Starostecki (reporter), Janina Tomza.

6 x tyg., 47 x 31,5 cm, 20-40 tys. egz., 4-8 stron, kolportaż: Częstochowa i powiat, Radomsko, Piotrków, większe ośrodki miejskie GG.

7. "Kurier Kielecki"⁴⁶ (1 III 1940 - I 1945) mutacja "Gońca Krakowskiego", wydawany w Krakowie (od numeru 229 z 1943 r. w Kielcach) przez ZWK-W. Red. nacz. Karl Leopold Reischer.

6 x tyg., 47 x 32 cm, 20 tys. egz., 4-6 stron, kolportaż: Kielce i powiat, Słupnica, Pińczów, Busko, Włoszczowa.

8. "Nowy Czas"^{47x} (koniec 1939 r. - 1 X 1943, organ starostwa w Jędrzejowie wydawany przez Wydawnictwo

"Nowy Czas" Joachima Bonka, oddział w Kielcach (ZWK-W). Red. nacz. Karl Leopold Reischer, red. polit. Herman Sterlack.

3 x tyg. (wtorek, czwartek, sobota), 47,5 x 32 cm, 5 tys. egz., 4-6 stron, kolportaż: Jędrzejów i powiat.

9. "Nowy Głos Lubelski"⁴⁸ (20 I 1940 - 23 VII 1944) wydawany w Lublinie przez ZWK-W. Red. nacz. Widera (reichsd.)

6 x tyg. (od 29 V 1940, wcześniej jeden i trzy razy tyg.), 47 x 31,5, 20 tys. egz., 4-8 stron, kolportaż: Lublin, dystrykt lubelski.

10. "Nowy Kurier Warszawski"⁴⁹ (11 X 1939 - 17 I 1945) wydawany w Warszawie przez ZWK-W. Red. nacz. Kurt Seidel (volksd.), inni: Kazimierz Augustowski (od jesieni 1939 r. kier. kroniki miejskiej w dziale pt. Kronika Warszawy), Biłarzewski (imienia brak, dział fotografii), Herminia Bukowska (reichsd., tłumaczka z jęz. niem.), Janina Czarnocka (sprawozdania i felietony sądowe), Kazimierz Garczyński krypt. "Cz" (dział literacki), Bogusław Kalaśiewicz (volksd.), Stefan Kalicki, Zygmunt Kawecki (dział recenzji muzycznych), Elżbieta Kiewnarska (dział porad gospodarczych), Stanisław Brochwicz-Kozłowski pseud. Henryk Zrąb (autor artykułów politycznych), Adam Królak (opowiadania i powieści), Mieczysław Antoni Kwiatkowski (w l. 1939-1941 prowadził kronikę miejską), Władysław Leśniewski (lektor i recenzent od końca 1942 do 1945), Łuczynski (imienia brak, dział fotograficzny), Kazimierz Mazur krypt. "m", Władysław Mikulski (dział

miejski), Józef Muszyński, Tomasz Pągowski (red. techniczny, później kierownik "Kroniki wypadków" i "Kroniki Miejskiej", od 1939-1945), A. Poller (autor nowel), Czesław Pudłowski krypt. "Cz. Pud." bądź "Pudł." (stały współprac. red. w l. 1939-1945), Halina Rapacka pseud. Mizantrop, Feliks Ruffenbach krypt. "R" (sekr. red.), Sandler pseud. Pękalski, Józef Dąbrowa-Sierzputowski (pseud. i krypt.: Rad, Zagłobicz, Walery Omiłłowicz, Adam Bogdaszewski, Witalis Wądołowski, Ludwik Mokwski, Jastrzębczyk, Sierzp., Ski, S.; pracował w red. od jesieni 1939 r. do Maja 1940), Tadeusz Trepanowski (red. tech. od 1939 do wybuchu powstania warszawskiego), Helena Wielgomasowa (autorka różnotematycznych tekstów), Jan Wolski pseud. Jawol, Wolian (autor felietonów), Franciszek Wysocki (dział porad prawnych).
 6 x tyg., 56 x 37,5 cm, 6-12 stron, nakł.: 200-300 tys. egz., kolportaż: Warszawa, dystrykt warszawski, większe ośrodki miejskie GG.

CZASOPISMA OGÓLNE PROPAGANDOWE

1. "Biuletyn Kasyna Gry w Warszawie"⁵⁰
2. "Co miesiąc powieść"⁵¹ (VII 1940 - XII 1943), miesięcznik wydawany w Warszawie przez ZWK-W. Red. nacz. Gustaw Becker-Endermann pseud. Teodor Piekarski. Członkowie red.: Kazimierz Mann (dział graficzny od 1940 do 1944).
 Nakł.: 10 - 30 tys. egz., kolportaż: ośrodki miejskie GG, głównie Warszawa.
3. "Fala"⁵² (I V 1940 - XII 1943), tygodnik wydawany w Warszawie przez ZWK-W. Red. nacz. Gustaw Becker-Ender-

mann pseud. Teodor Piekarski; inne: Kazimierz Mann, Rybczyński (imienia brak), Alfred Szklarski pseud. A. Murawski krypt. A. Mur. (od 1940 do 1944), Ludwik Ziemkiewicz (sekr. red.).

Nakład: 10 tys. egz., kolportaż: jw.

4. "Ilustrowany Kurier Polski"⁵³ (13 X 1939 - I 1945), tygodnik wydawany w Krakowie przez ZWK-W. W 1939 r. red. nacz. i wydawca Włodzimierz Szczypczyk. od pocz. 1940 r. do końca 1942 red. nacz. Hans Apfel, 'później niejaki Mirau; inni: Piotr Paliwoda-Matiołański (red. graficzny, artystyczny, techniczny). Nakł.: 50 tys. egz., kolportaż: jw.
5. "Kolejowiec" (I 1943 - VII 1944), miesięcznik wydawany w Krakowie przez Generalną Dyрекcję Kolei Wschodniej (Generaldirektion der Ostbahn) Służba Prasowa. Red. nacz.: brak danych. Nakł.: 130 tys. egz., kolportaż: wśród pracowników kolei w GG.
6. "Miesięcznik Teatru m. Warszawy"⁵⁴ (I 1943 - III 1943), wydawany przez Teatr m. Warszawy, miesięcznik. Nakł.: brak danych, kolportaż: Warszawa.
7. "Nowiny. Gazetka Ścienna dla Polskiej Wsi"⁵⁵ (od VII 1940 - XII 1943), dwutygodnik wydawany przez Telepress w Krakowie. Nakł.: brak danych, forma plakatu o wymiarach 93 x 84 cm, kolportaż: wieś, głównie ośrodki gminne.
8. "Poradnik. Miesięcznik Służbowy dla Wójtów"⁵⁶ (1940 - VII 1944), wydawany przez Szefa Prasowego Rządu Gen. Gubernatorstwa przy współudziale z Wydziałami Główn-

nymi i Urzędami Rządu. Red. Nacz.: Georg Aurel Marchura (od nru 8 z 1943 r. do nru 9 tegoż roku - Emmerich Ehrler, także W. Zenzinger (red. odpowiedz. za dział polityczny).

Nakł.: brak danych, kolportaż: pracownicy administracji wiejskiej.

9. "Rolnik"⁵⁷ (V 1941 - 20 VII 1944), tygodnik wydawany w Krakowie przez Wydawnictwo Rolnicze (Agrarverlag-Ost G.m.b.H.). Red. nacz. Franz Peter Lorz pseud. Florian vel Franciszek Łorzyński; inni pracownicy redakcji: Hans Huppelsberg pseud. Janusz Górski (z-ca red. nacz. od 1943 r.), Wojciech Wilk-Proszowski vel Proszoski z-ca red. nacz. do 1943 r., Władysław Perłowski z-ca red. nacz. od nru 14 z 1944 r. do końca, Heinrich Kwilitzsch pseud. Henryk Kwilecki - kier. działu inseratowego od numeru 8 z 1943 r., Antoni Janecki - kier. działu ogłoszeń do 1943, Henryk Nowicki - kier. działu ogłoszeń od nru 16 z 1944 r., J. Malinowski - odpowiedzialny za stronę techniczno-rolną pisma.

Nakł.: 50 tys. egz., kolportaż: wieś - GG.

10. "7 Dni"⁵⁸ (11 V 1940 - 22 VII 1944), tygodnik wydawany w Warszawie przez ZWK-W. Red. nacz.: Gustaw Becker-Endermann pseud. Teodor Piekarski; inni: Jerzy Leżański pseud. Lubicz, Rybczyński (imienia brak), Alfred Szklarski pseud. Murawski A. (zob. "Fala").

Nakł.: 30-40 tys. egz., kolportaż: ośrodki miejskie GG.

11. "Siew"⁵⁹ (IX 1940 - I 1945), tygodnik wydawany w Krakowie przez Wydawnictwo Rolnicze (Agrarverlag). Red.

nacz.: Albert Georg Lehmann pseud. Jerzy Zwoliński, Ewa Janina Smolka (od 1940 - I 1945) red. działu "A z Rzeszy piszą...", Jerzy Soplica (terenowy współprac. "Siewu").
Nakł.: 50 tys. egz.

12. "Wiadomości Chełmskie" ⁶⁰, tytuł niem. "Chelmer Nachrichten" (22 X - 24 XII 1939), tygodnik wyd. przez Komendę Placu w Chełmie Lubelskim w wersji niem. polskiej. Red. nacz. Kolejno: R. Ransmayer, Wischeropp, H. Freund, Wischeropp.

"CZASOPISMA FACHOWE" ⁶¹

1. "Biuletyn Grupy Głównej Gospodarki i Ruchu" (5 XI 1942 - 5 VII 1944) tyt. niem. "Mitteilungsblatt der Hauptgruppe Gewerbliche Wirtschaft und Verkehr", dwutygodnik wydawany w Krakowie przez Verlag für Wirtschaft und Handwerk G.m.b.H., w wersji niemiecko-polskiej i niemiecko-ukraińskiej. Red. nacz. Martin Meister. 4°.
2. "Biuletyn Informacyjny Izby Przemysłowo-Handlowej" w Lublinie (I 1941 - IX 1941), tyt. niem. "Mitteilungsblatt der Industrie und Handelskammer in Lublin", miesięcznik wydawany przez Izbę Przemysłowo-Handlową w wersji niemiecko-polskiej. Red. i wyd. w imieniu Izby: Paul Kritz. 4°.
3. "Biuletyn Informacyjny Izby Przemysłowo-Handlowej w Warszawie" (15 I 1941 - 15 X 1942), tyt. niem. "Mitteilungsblatt der Industrie und Handelskammer in Warschau", dwutygodnik wydawany przez w.w. Izbę. Red. nacz. Herman Dienstbach (VIII 1941 - X 1942),

Gerhard Kowala (red. odpow. od I 1941 - V 1941),
Hans Ulrich Ratje (red. odpow. od V 1941 - VIII
1941), 4°

Zmiana tytułu - zob. tytuł poprzedni "Wiadomości
Gospodarcze".

4. "Gospodarka Wyżywienia". Wiadomości Centralnej Izby dla
Ogólnej Gospodarki GG. Główny Wydział Wyżywienia i
Rolnictwa, tyt. niem. "Die Ernährungswissenschaft.
Mitteilungsblatt der Zentralkammer für die Gesam-
twirtschaft im GG", dwutygodnik wydawany w Krako-
wie przez Wydawnictwo Rolnicze (Agrarverlag) w wer-
sji I-niemieckiej i II-polskiej (20 X 1941 - 5 VII
1944). Red. nacz.: Franz Peter Lorz (od X 1941 -
I 1944 jako F. P. Lorz, od I 1944 - VII 1944 jako
Łorzyński), z-ca red. nacz. Hans Huppelsberg pseud.
Janusz Górski, kierownik działu inseratowego Hein-
rich Kwilitzsch pseud. Henryk Kwilecki (od X 1941 -
VI 1944), także Henryk Nowicki kier. działu ogło-
szeń od VI - VII 1944).

Nakł.: 6-20 tys. egz., egz. 4°.

5. "Gospodarz"⁶²

6. "Informator dla Spółdzielni Spożywców" (10 VII 1940 -
25 IX 1941), dwutygodnik wydawany przez "Społem"
Związek Spółdzielni Spożywców w wersji polskiej w
Warszawie. Red. nacz.: Tadeusz Janczyk.

Nakł.: 6-20 tys. egz., 8°.

Zmiana tytułu - zob. ciąg dalszy pt. "Spółdzielca".

7. "Księgarski Biuletyn Informacyjny dla Generalnego Gu-
bernatorstwa" (III 1941 - 25 V 1941), tyt. niem.
"Mitteilungsblatt für den Buchhandel im General-

gouvernement"), pismo nieregularne wydawane w Krakowie przez Wydział Oświecenia Ludowego i Propagandy w Rządzie GG. Skład red.: H. Schönfelder (odpowiedzialny za dział piśmiennictwa niemieckiego), H. Drescher (odpowiedzialny za dział piśmiennictwa polskiego). Wersja niemiecko-polska.

Nakł.: brak danych, 4°.

8. "Las i Drewno". Organ oficjalny Generalnego Gubernatorstwa dla spraw leśnych, drzewnych i łowieckich, tyt. niem. "Wald und Holz", tygodnik wydawany w Krakowie przez wydawnictwo "Las i Drewno" w wersji niemiecko-polskiej (od nru 1 z 1944 r. wersja polska - oddzielna). Red. nac.: Rudolf Nihls.

Nakł.: 5.5 tys. egz., 4°.

9. "Mały Inwentarz". Organ Związku Hodowców Drobnego Inwentarza w Generalnym Gubernatorstwie (wydanie B "Rolnika")(10 III 1943 - 10 VI 1944) miesięcznik wydawany przez Wydawnictwo Rolnicze w Krakowie (Agrarverlag) w wersji polskiej. Red. nac. F. P. Lorz pseud. Florian Łorzyński (od III 1943 - VI 1944), z-ca red. nac. Hans Huppelsberg pseud. Janusz Górski (od III 1943 - IV 1944), z-ca red. nac. Władysław Perłowski (od V - VI 1944), kier. działu inseratowego H. Kwilitsch pseud. Henryk Kwilecki (od III 1943 - VI 1944).

Nakł.: 6 tys. egz., 4°.

10. "Medycyna Współczesna". Miesięcznik Referatowy (V 1940 - 1942), miesięcznik wydawany w Warszawie przez Instytut Serologiczny w wersji polskiej.

Nakł.: 3-7,5 tys. egz., 8°.

11. "Ogrodnictwo". Organ Związków Ogrodniczych Generalnego Gubernatorstwa, tyt. niem. "Der Gartenbau. Organ der Gartenbauverbände" (1 IX 1942 - 1 VII 1944), miesięcznik wydawany w Krakowie przez Wydawnictwo Rolnicze (Agrarverlag) w wersji niemiecko-polskiej (od nru 1 z 1942 r. tylko pierwsza strona w języku niemieckim). Red. nacz.: P. Lorz pseud. F. Łorzyński (od IX 1942 jako Lorz, od X 1942 - VII 1944 jako Łorzyński), z-ca red. nacz. Hans Huppelsberg pseud. Janusz Górski (III 1943 - V 1944), Władysław Kupkiewicz z-ca red. nacz (od X 1942 - nru 3 z 1943). Nakł.: 6 tys. egz., 4°.
12. "Pszczelarz Kielecki", Urzędowy Organ Związku Pszczelarzy przy Kieleckiej Izbie Rolniczej (1 VI 1940 - 1 IX 1941), miesięcznik wydawany przez Kielecki Związek Pszczelarzy w Kielcach w wersji polskiej. Red. nacz. Tadeusz Majewski, kierownik działu ogłoszeń - Edward Malewicz, współpracownicy: Maria Polakowska, Roman Wojtusiak, Zbigniew Kawecki, Jakub Dudziak.
Nakł.: 4 tys. egz., 8°.
Zmiana tytułu - zob. ciąg dalszy "Pszczelarz".
13. "Pszczelarz". Miesięcznik pszczelarski poświęcony propagandzie nowoczesnego pszczelarstwa (IX 1941 - VII 1944), wydawany przez Wydawnictwo Rolnicze (Agrarverlag) w Krakowie w wersji polskiej. Red. nacz.: F. P. Lorz (od IX 1941 - VII 1944 jako F. Łorzyński), z-ca red. nacz. Wojciech Wilk-Proszowski (IX 1941 - pocz. 1943), z-ca red. nacz. Hans Huppelsberg pseud. Janusz Górski (pocz. 1943 - VII 1944), kier. działu ogłoszeń E. Malewicz (do pocz. 1943 r.), kier. działu ogłoszeń H. Kwilitsch pseud.

H. Kwilecki (od pocz. 1943 - VII 1944), odpow.
za rady pszczelarskie - Tadeusz Majewski.

Nakł.: 4-9 tys. egz., 4°.

Zmiana tytułu - zob. tytuł poprzedni "Pszczelarz
Kielecki".

14. "Rzemiosło". Czasopismo Grupy Głównej Gospodarka Przemysłowa przy Izbie Centralnej dla Gospodarki Ogólnej w Generalnym Gubernatorstwie (1 IV 1942 - 5 VII 1944), dwutygodnik wydawany przez Wydawnictwo Gospodarki i Rzemiosła (Verlag für Wirtschaft und Handwerk) w Krakowie w wersji polskiej. Red. nacz. Paul Schmiedicke (od IV 1942 - I 1943), Emil Jahn (od I 1943 - VII 1944).

Nakł.: 50 tys. egz., 4°.

Zmiana tytułu - zob. tytuł poprzedni "Urzędowy
Biuletyn Informacyjny Izby rzemieślniczej" w Warszawie.

15. "Spółdzielca". Organ dla Spółdzielni w Generalnym Gubernatorstwie (20 X 1941 - 10 VII 1944), dwutygodnik wydawany przez Wydawnictwo Rolnicze (Agrarverlag) w Krakowie w wersji polskiej. Red. nacz.: F. Łorzyński (prawdz. nazw. F. P. Lorz), z-ca red. nacz. Wojciecha Wilk-Proszowski, od nru 19/1942 z-ca red. nacz. Jan Frąckowiak, od nru 20/1942 z-ca red. nacz. Janusz Górski (prawdz. nazw. Hans Huppelsberg), od nru 12/1944 Władysław Perłowski, odpowiedzialny za zagadn. spółdzielcze - Jan Frąckowiak, a od nru 15/1943 H. Grudziński, kierownik działu ogłoszeń - Edward Malewicz.

Nakł.: 12 - 19 tys. egz., 4°.

Pismo powstało z połączenia "Informatora dla Spół-

dzielnicy Spożywców" i "Wiadomości Międzyzwiązkowej Spółdzielni Powierniczej".

16. "Twórczość Gospodarcza". Czasopismo poświęcone sprawom gospodarki w Generalnym Gubernatorstwie, tyt. niem. "Die Wirtschaftliche Leistung. Zeitschrift für die Wirtschaft im Generalgouvernement" (15 VIII 1942 - 5 V 1944), miesięcznik wydawany przez Wydawnictwo Rolnicze (Agrarverlag) w Krakowie w wersji niemiecko-polskiej (od 1 I 1944 oddzielne wydanie niem. i polskie). Red. nacz.: Max Biehl (VIII 1942 - V 1943) i Rudolf Gater (V 1943 - VII 1944). Nakł.: brak danych, 8°.
17. "Urzędowy Biuletyn Informacyjny Izby Rzemieślniczej w Warszawie" (1 IX 1940 - 11 III 1942) miesięcznik wydawany przez Komisarzycznego Kierownika Izby Rzemieślniczej w Warszawie Jakuba Marka w wersji polskiej. Red. nacz. Jakub Marek (od IX 1940 - VI 1941) i Herman Müller (od VI 1941 - IV 1942). Nakł.: brak danych, 4°. Zmiana tytułu - zobacz ciąg dalszy "Rzemiosło".
18. "Weterynaryjne Wiadomości Terapeutyczne" (pocz. 1941 - do końca 1943) kwartalnik wydawany przez firmę "Bayer" - Pharma w Warszawie w wersji polskiej. Nakł.: brak danych, 8°.
19. "Wiadomości Aptekarskie dla Generalnego Gubernatorstwa". Organ Urzędowy Izby Aptekarskiej w Izbie Zdrowia dla GG. Polski. (15 VI 1940 - 15 VII 1944), dwutygodnik wydawany przez Izbę Aptekarską w Izbie Zdrowia dla Generalnego Gubernatorstwa w Krakowie w wersji polskiej. Red. nacz.: Reinhard Ehrlich

(od VI 1940 - III 1941), dr Weber (od I IV - VII 1941) i dr Hoffman (od VIII 1941 - VII 1944), kier. działu ogłoszeń Olga Kawka (VI 1940 - IV 1941), potem Janina Hlond (od V 1941).

Nakł.: 300 tys. egz., 4°.

20. "Wiadomości Gospodarcze". Urzędowy Biuletyn Informacyjny Izby Przemysłowo-Handlowej w Warszawie (7 XI 1939 - 31 XII 1940), tygodnik wydawany przez Izbę Przemysłowo-Handlową w Warszawie w wersji polskiej. Red. nacz.: Andrzej Jeziorański (XI 1939-- I 1941).

Nakł.: brak danych, 4°.

Zmiana tytułu - zob. ciąg dalszy "Biuletyn Informacyjny Izby Przemysłowo-Handlowej w Warszawie".

21. "Wiadomości Międzyzwiązkowej Spółdzielni Powierniczej," Organ Związku Spółdzielni Rolniczych i Zarobkowo-Gospodarczych oraz pismo wyznaczone dla ogłoszeń rejestrowych, od I IV 1941 zmiana podtytułu: Wiadomości Międzyzwiązkowej Spółdzielni Powierniczej. Organ Związku Rewizyjnego Spółdzielni w Generalnym Gubernatorstwie oraz pismo do ogłoszeń rejestrowych (I VIII 1940 - IX 1941), dwutygodnik wydawany przez Międzyzwiązkową Spółdzielnię Powierniczą w Warszawie, od IX 1941 r. przez Wydawnictwo Rolnicze (Agrarverlag) w Krakowie. Red. nacz.: Jan Paweł Frąckowiak (od VIII 1940 - I X 1940 i od XII 1940 - IV 1941) i Franciszek Wysocki (od XI - XII 1940).

Nakł.: brak danych, 4°, pismo było kontynuacją tytułu sprzed 1939 r.

Zmiana tytułu - zob. ciąg dalszy "Spółdzielca".

22. "Wiadomości Terapeutyczne" (I 1940 - 1943), miesięcznik wydawany przez firmę "Bayer"-Pharma w Warszawie w wersji polskiej.
Nakł.: brak danych, 8°, kontynuacja sprzed 1939.
23. "Wzorowa Gospodarka", tyt. niem. "Der Musterbetrieb" (15 V 1941 - VII 1944), dwutygodnik wydawany przez Wydawnictwo Rolnicze (Agrarverlag) w Krakowie w wersji I - polskiej, II - niemieckiej. Red. naczej.: F. P. Łorz (od V 1941 - X 1942) i Walter Albert (od X 1942).
Nakł.: 12 tys. egz., 4°
24. "Zdrowie i Życie"⁶³. Dziennik Urzędowy Izby Zdrowia w Generalnym Gubernatorstwie (1 IX 1940 - 15 I 1944), tygodnik (od nru 26/27 z 1943 r. niereg.) wydawany przez Wydział Zdrowia. Okręgową Izbę Zdrowia, w wersji polsko-niemieckiej. Red. naczej.: Werner Kroll (IX 1940 - II 1943), Max Seyffert (III 1943 - I 1944), współpracownicy: Alkiewicz, Julian Łączyński, Mirosław Popowicz, Jan Stopczyński, Władysław Szumowski, W. von Würzen - kier. działu ogłoszeń.
Nakł.: 9 tys. egz., 4°.

CZASOPISMA NIEMIECKIE

w języku polskim w GG w latach 1939-1945
dla szkół powszechnych i średnich zawodowych⁶⁴.

1. "Mały Ster". Ilustrowane czasopismo dla najmłodszych (od 1 II 1942 - pocz. 1944), miesięcznik wydawany przez Wydział Główny Wiedzy i Nauki przy Rządzie Generalnego Gubernatorstwa (Abteilung für Wissen-

schaft und Unterricht) w Krakowie w wersji polskiej. Red. nacz. Feliks Burdecki, współpracownicy: Jan Emil Skiwski, Czesław Ługowski, Aleksandra Ponińska, Edmund Chodak.

2. "Ster". Ilustrowane czasopismo dla młodzieży (1 IX 1940 - nr 4/5 1943/44) miesięcznik wydawany przez Wydział Główny Wiedzy i Nauki przy Rządzie Generalnego Gubernatorstwa w Krakowie, w wersji polskiej. Red. nacz. Feliks Burdecki, współpracownicy - j.w. Nakł.: 100 - 600 tys. egz., 8°.
3. "Zawód i Życie". Czasopismo poświęcone wiedzy rzemieślniczej, handlowej i rolniczej (III 1941 - III 1944), miesięcznik wydawany tak jak "Ster" i "Mały Ster" w wersji polskiej. Red. nacz. Feliks Burdecki. Nakł.: 40 tys. egz., 4°.
4. "Zawód i Życie". Czasopismo poświęcone wiedzy handlowej i zawodom kobiecym (IX 1941 - III 1944), miesięcznik wydawany jw. Red. naczelny Feliks Burdecki. Nakł.: 40 tys. egz., 4°.

PISMA PROPAGANDOWE

wydawane dla Polaków w 1944 r. .
z inicjatywy lub za zezwoleniem niemieckim.

1. "Amerika Echo"⁶⁵ (1944) - jeden numer prawdopodobnie skopiowany z dziennika Polonii amerykańskiej. Kolportowany na ulicach i poprzez sprzedaż kioskową.
2. "Do czynu". Pismo młodzieży polskiej. Kraków 1944
Podawało - dla korespondencji czytelników - numer

skrytki pocztowej, podobnie jak "Przełom", "Na szanłcach", "Przyszłość"⁶⁶.

3. "Gazeta Narodowa"⁶⁷ (IX 1944 - XII 1944), wydawana w Częstochowie.
Nakł.: 1 500 egz., format 47 x 31,5 cm, kolportaż jawny lub półjawny.
4. "Głos Polski"⁶⁸ (1944 - 1945), wydawany w Krakowie. Red. nacz. Feliks Burdecki i Jan Emil Skiwski.
5. "Goniec Krakowski"⁶⁹, wydany 1 września 1944 r. przez Feliksa Burdeckiego, pozorowany na konspiracyjne tzw. lewe "Gońce Krakowskie" (VII i XII 1943), kolportaż: jak pisma nielegalne.
6. "Informator"⁷⁰, wydawany w 1944 r. w Krakowie, kolportaż: przez pocztę i wrzucanie do skrzynek pocztowych.
7. "Na szanłcach"⁷¹ (1944), wydawane przez Wydział Oświaty Ludu i Propagandy (Abteilung für Volksaufklärung und Propaganda) w Krakowie dla pracujących przy robotach fortyfikacyjnych. Red. Feliks Burdecki.
Nakł.: 100 tys. egz.
8. "Nowa Polska"⁷² (X 1944 - XII 1944), wydawana na polecenie szefa gestapo w Radomiu Fuscha przez organizację pseudokonspiracyjną pod nazwą Nowa Polska. Red. Józef Kessler, współpracownicy: Stefan Pindelski, Jan Rudzki, Stanisław Wierzbicki, Krystyna Wrońska, Teresa Bartosik, Halina Kulesza, Maria Oleskówna. Pismo drukowane w Radomiu w firmie Jakiełka. Ukazały się 3 numery.
9. "Przełom". Dwutygodnik polityczny ⁷³ (I 1944 - XII 1944),

wydawany i redagowany przez F. Burdeckiego i J. E. Skińskiego (pseud. Stanisław Kościelski) w Krakowie przy współpracy Jerzego de Nissau.

10. "Straż nad Bugiem" (1 III 1944 - 16 IV 1944), miesięcznik wydany (2 numery) w Chełmie Lubelskim.
11. "Przyszłość"⁷⁴. Brak danych.
12. "Strażnica"⁷⁵ (X lub XI 1944 - XII 1944), ukazywała się kolejno jako jednodniówka, drukowana w drukarni Kuriera Częstochowskiego w Częstochowie.
13. "Wola Ludu"⁷⁶, wydana w Częstochowie, kolportowana w sposób pozorowany na nielegalny.

Obraz prasy gadzinowej w GG uzupełnić należy informacją, iż na tym terenie kolportowano także dwutygodnik propagandowy "Signal", wydawany w Berlinie w 28 wersjach językowych, także polskiej⁷⁷, kolportowany także w GG po powstaniu warszawskim, a ponadto - wedle informacji Władysława i Wojciecha Chojnackich - dwutygodnik "Służba Światowa" redagowany i drukowany we Frankfurcie n. Menem m.in. w polskiej wersji językowej (od 1934 r.), prawdopodobnie rozpowszechniany na terenie GG⁷⁸.

Ponadto w GG wydawano w czasie okupacji hitlerowskiej "Gazetę Żydowską" przeznaczoną dla ludności żydowskiej w GG. Geneza jej powstania była podobna jak w przypadku prasy niemieckiej w języku polskim dla Polaków: powstała bowiem z inspiracji niemieckiej, a tworzą ją przy współudziale pracowników żydowskich.

W momencie wybuchu wojny niemiecko-radzieckiej, na terenie późniejszego dystryktu Galicja, w efekcie polityki hitlerowców w stosunku do Ukraińców, powstały pisma dla

tw. mniejszości narodowej (choć niektóre tytuły istniały już wcześniej); a oto tytuły tych pism: "Krakiwski Wisti", "Lwiwski Wisti" (dzienniki) oraz czasopisma: "Cholmskaja Zemlja", "Czertkiwska Dumka", "Doroħa", "Hołos Pitkarpattja", "Hospodarsko-kooperatywny czasopys", "Ilustrowani Wisti", "Mali Druzi", "Misionar", "Nasi Dni", "Ridna Zemlja", "Silskyj Hospodar", "Stanislawskije Słowo", "Weczirna Hodyna", a także "Ukrainskij Dobrowolec" wydawany w Berlinie jako organ wojska ukraińskiego (SS-Galizien) walczącego na froncie wschodnim.

PRZYPISY

1. Zob. np. J. Lankau: Prasa krakowska we wrześniu 1939 roku. "Prasa Współczesna i Dawna" 1958 nr 1 s.80-89; T. Wroński: Losy polskiej prasy we wrześniu 1939 roku. "Życie Literackie" 1972 nr 38 s.4; J. Dąbrowski: Rządy niemieckie w Krakowie. W: Kraków pod rządami wroga 1939-1945. Kraków 1946; E. Cytowska: Prasa polska we wrześniu 1939 r. Przegląd informacyjny, "Kwartalnik Historii Prasy Polskiej" 1978 nr 3 s.115-118.
2. Cz. Madajczyk: Polityka III Rzeszy w okupowanej Polsce. Warszawa: PWN 1970 t.2 s.127-140; J. Jarowiecki: Prasa w Polsce w latach 1939-1945. W: Prasa polska w latach 1939-1945. Warszawa: PWN s.15-21; tenże: Konspiracyjna prasa w Krakowie w latach okupacji hitlerowskiej 1939-1945. Kraków: Wyd. Lit. 1980 s.18-40.
3. L. Dobroszycki: Założenia i organizacja prasy niemieckiej w języku polskim w tzw. Generalnej Guberni w latach 1939-1945 w świetle dokumentów. Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego 1967 z.1 s.245-280; tenże: Der legale polnische Presse im Generalgouvernement 1939-1945. München 1977; J. Jarowiecki: Prasa w Polsce... op. cit. s.21-32; tenże: Prasa w okresie okupacji hitlerowskiej w Polsce w latach 1939-1945. W: Polska prasa konspiracyjna lat 1939-1945 i początki prasy w Polsce Ludowej. Kraków-Kielce 1979 s.28-47;

- S. Lewandowska: Polska konspiracyjna prasa informacyjno-polityczna 1939-1945. Warszawa: Czyt. 1982 s.91-34; A. Pilch: Propaganda hitlerowska na okupowanych ziemiach Polski Południowej. Małopolskie Studia Historyczne 1978 z. 1. s.79-89; T. Szarota: Okupowanej Warszawy dzień powszedni. Studium historyczne, Prasa jawna. Warszawa: Czyt. 1973 s.365-373; M. Tuszyński: Hitlerowska propaganda polityczna w Generalnej Guberni, maszynopis rozprawy doktorskiej IH PAN s.156-157; zob. też wypowiedź Emila Gassnera na konferencji w dniu 14 IV 1942 roku. Hans Frank: Tagebuch t. 18 k.299 i kolejne.
4. Egzemplarze wymienionych w tekście artykułu biuletynów znajdują się w Archiwum Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich (dalej: AGKBZH) w zbiorze akt "Regierung des GG. Hauptabteilung Propaganda. Abteilung Presse" pod sygn. X/32, X/39, X/46, X/53, X/55, X/69, X/106, X/84, IV/134.
 5. Polskie Wiadomości Prasowe od VII 1941 roku Telepress - agencja prasowa, przybudówka urzędowej agencji III Rzeszy Deutsche Nachrichtenbüro, której zadaniem było tłumaczenie z języka niemieckiego biuletynów prasowych, redagowanie tekstów dla prasy m.in. polskojęzycznej. Źródłami dla niej były dalekopisy w Pałacu Prasy w Krakowie, biuletyny prasowe i prasa niemiecka oraz własni korespondenci. Por.: A. Czarnik: Prasa III Rzeszy. Organizacja i zakres działania. Gdańsk: Wyd. Morskie 1976.
 6. Akta ABKGZH "Regierung..." op. cit. sygn. X/32, X/39.
 7. Kurier Częstochowski wychodził od 4 XI 1939 - 16 I 1945 r. Przed tą datą wychodził jako Goniec Częstochowski (od 14 IX - 3 XI 1939 r.) początkowo 3 x tyg., a od 4 X 1939 codziennie z wyjątkiem niedziel drukowano go w przejętych przez Niemców Zakładach Graficznych F. D. Wilkoszewskiego. Kurier Kielecki wywiódł się z Gazety Kieleckiej (2 lub 3 X - 10 XII 1939) będącej kontynuacją tytułu przedwojennego, jej wydawcą był Zarząd Miejski, redaktorem naczelnym Tadeusz Jackowski, dziennik wychodził w wersji niemiecko-polskiej. Od 10 XII 1939 do końca lutego 1940 pismo wychodziło jako Express Kielecki, którego redaktorem i wydawcą był początkowo Stanisław Kiedrzyński (przez dwa numery), później T. Jackowski jako wydawca i Wacław Chmurzyński jako red. nacz. Nowy Głos Lubelski nawiązywał tytułem do przedwojennego Głosu Lubelskiego, drukowany od 20 I jeden raz tygodnio-

wo (sobota), zaś od III 1940 trzy razy tygodniowo (wtorek, czwartek, niedziela), a dopiero od 29 V 1940 r. jako dziennik.

Por.: M. Adamczyk: Gadzinowa prasa na Kielecczyźnie w latach okupacji hitlerowskiej. W: Polska prasa konspiracyjna lat 1939-1945 i początki prasy w Polsce Ludowej. Kraków-Kielce: PAN Oddział w Krakowie 1979 s.172-173; tenże: Propaganda hitlerowska w dystrykcie radomskim. Rocznik Świętokrzyski Nauki Humanistyczne. T.6: 1977 wyd. 1978 s.202; E. Borak: Gadzinówka - Nowy Głós Lubelski (1940-1944). Lublin: UMCS 1979. Materiały z sesji naukowej. Prasa Lubelska. Tradycje i współczesność s.1-2; W. Mielczarek: Polityczna propaganda goebbelsowska i prasa niemiecka w Częstochowie w latach 1939-1945. Zeszyty Politechniki Częstochowskiej. Nr 101. Nauki Społeczno-Ekonomiczne. Z.12 1978 s.141.

8. Verordnungsblatt für die besetzten polnischen Gebiete 1939 s.41.
9. M. Adamczyk: Gadzinowa prasa... op. cit. s.171-193; tenże: Propaganda hitlerowska ... op. cit. s.205-219.
10. Cieślak T.: Z historii niemieckiej prasy w języku polskim. Cz. 1. Goniec Krakowski (27 X 1939 - 18 I 1945). Rocznik Historii Czasop. Polskiego t.4: 1969 z.4 s.571; tenże: Hitlerowskie czasopismo Nowy Kurier Warszawski, tamże t.7: 1968 z. 1 s.163-165; L. Dobroszycki: Założenia i organizacja .. op. cit.; J. Jarowiecki: Prasa w Polsce... s.21.
11. Zachowane, niestety fragmentaryczne, akta redakcji Kuriera Częstochowskiego wskazują na wyraźne usiłowania redaktora naczelnego tego dziennika, zmierzające w kierunku jak największego rozszerzenia kolportażu dziennika w GG, a także poza nim. Prowadzono pertraktacje o zwiększenie ilości sprzedawanych w GG egzemplarzy z Towarzystwem Księgarń Kolejowych "Ruch" w Warszawie, korespondencję z redakcją wileńskiego Nowego Słowa (3 lipca 1940) w sprawie wzajemnej wymiany egzemplarzy pism, zwracano się też do landrata w Blachowni o zezwolenie na rozpowszechnianie Kuriera Częstochowskiego na terenie Sosnowca i Będzina - w tym ostatnim przypadku bezskutecznie. Zob. "Sprawy administracyjne Kuriera Częstochowskiego" Akta AGKBZH sygn. 154 z/OR t.1,2 karty niepaginowane.
12. W aktach redakcyjnych Kuriera Częstochowskiego znajdują się notatki zwykle odręczne, czynione zazwyczaj

przez redaktora naczelnego Georga Aurela Machurę, zawierające informacje o ilościach egzemplarzy dziennika rozprowadzanych w GG poza normalnym terenem jego kolportażu. Dla przykładu podać można, iż pismo to sprzedawano w Bochni - 5 egz., Przeworsku - 5, Dębicy - 5, Żurawicy - 5, Nisku - 5, Rozwadowie - 5, Rzeszowie - 5, Tarnowie - 5, Jarosławiu - 5, Chabówce - 5, Nowym Targu - 5, Jaśle - 5, Krośnie - 5, Nowym Sączu - 5, Stróżach - 5, Charsznicy - 5, Jędrzejowie - 15, Kielcach - 20, Miechowie - 10, Wolbromiu - 10, Sędziszowie - 10, Radomsku - 20, Piotrkowie 180/250, Częstochowie-stacji - 300/400, Częstochowie-mieście - 1000/1500, Stalowej Woli - 5, Krościenku - 3, Rabce - 5, Skawinie - 5, Zakopanem - 5, Zakopanem - 10, Krynicy - 5, Piwnicznej - 3, Muszynie - 3, Krakowie - 50, Kielcach (Kiebaczy) - 700/1000. Akta AGKBZH syg. 154 z/OR t.1 karta nie-liczb.

13. Zob. Zeitungen und Zeitschriften. Ala Sonderdienst. Nummer 7 /X/ 1940 s.15-19; Das Deutsche Generalgouvernement Polen. Krakau 1940 s.298-301; A. Dresler: Die Presse des Generalgouvernements. Zeitungswissenschaft 1942 s.461-466; Abonament dzienników i czasopism. Poradnik. Miesięcznik Służbowy dla Wójtów 1943 nr 4 s.46; także L. Dobroszycki, op. cit. s.259-261; J. Jarowiecki, op. cit. s.21; E. Cytowska: Sytuacja informacyjna społeczeństwa polskiego w Generalnej Guberni w sprawie polskiej w okresie II wojny światowej. Cz.1. Kwartalnik Historii Prasy Polskiej 1982 nr 1 s.60-61.
14. W piśmie landrata Blachowni z 22 VII 1940 do redakcji Kuriera Częstochowskiego znajduje się informacja, z której wynika, iż Dziennik Poranny był jedynym pismem w języku polskim wydawanym w granicach GG a kolportowanym na obszarach polskich włączonych do Rzeszy na podstawie zarządzenia ministra propagandy Rzeszy (Akta AGKBZH syg.154 z/OR t.2 karta niepag.
15. T. Szatora: Okupowanej Warszawy ... rozdział pt. "Rozrywki dla ludu" s.390.
16. Zob. L. Dobroszycki, op. cit. s.260; J. Jarowiecki, op. cit. s.22
17. Pierwsze rozporządzenie w tej materii nosi datę 23 lipca 1940 r. (Dziennik Rozporządzeń dla Generalnego Gubernatorstwa 1940 I s.225). Nakazuje ono rozwiązanie wszelkich stowarzyszeń, zaprzestanie wszelkiej działalności zmierzającej do organizacyjnego podtrzymywania rozwiązanego stowarzyszenia. Nie rozwiązano je-

dynie stowarzyszeń "wyższej użyteczności" potrzebnych Niemcom: Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwpożarowej oraz Związku Straży Pożarnych (także PCK). Niektóre struktury organizacyjne, np. Izba Przemysłowo-Handlowa w Warszawie, uzyskiwały odrębne zezwolenia np. Komisarza Rzeszy na m. Warszawę dla podjęcia dalszej działalności i wydawanie Wiadomości Gospodarczych (zob. Wiadomości Gospodarcze). Zmiany tytułów niektórych czasopism oznaczające przejście czasopisma do dyspozycji władz niemieckich (np. Pszczelarz Kielecki na Pszczelarz) wynikały ze zmian w strukturze gospodarczo-administracyjnej urzędów niemieckich w GG mających miejsce głównie w trakcie roku 1941; niemieckie cele gospodarcze nakierowane były na maksymalną eksploatację gospodarczą poprzez m. in. wywłaszczenie właścicieli lub też przez zmianę wymienionych wcześniej struktur administracyjnych na bardziej dogodnie dla kontroli, zarządzania i eksploatacji polskiej gospodarki. Zob. Cz. Madajczyk: Generalna Gubernia w planach hitlerowskich. Studia. Warszawa 1961 s.35; także M. Walczak: Walka ekonomiczna narodu polskiego 1939-1945. Warszawa: MON 1983 s.15, 19.

18. Abonament dzienników... op. cit. s.46.
19. Cz. Madajczyk: Polityka III Rzeszy... op. cit. t.2 s.19.
20. Podaję za: L. Dobroszycki: Prasa jawna dla ludności polskiej. Warszawa 1967 opis rozprawy doktorskiej, IH PAN Biblioteka.
21. Wyczerpujące informacje na temat polityki szkolnej okupanta, genezy pism niemieckich dla szkół polskich, a także omówienie ich zawartości treściowej i funkcji propagandowej zawierają opracowania E. C. Króla: Niemieckie czasopisma w języku polskim dla szkolnictwa polskiego w Generalnej Guberni (Ster, Mały Ster, Zawód i Życie), Kwartalnik Historii Prasy Polskiej R.17: 1978 nr 1; Tenże: Sprawa podręczników i pomocy naukowych w jawnym szkolnictwie polskim w Generalnej Guberni w latach okupacji hitlerowskiej. Przegląd Historyczno-Oświatowy 1977 nr 4; tenże: Polityka hitlerowska wobec szkolnictwa polskiego na terenie Generalnej Guberni (1939-1945). Warszawa: WSiP 1979; W. Wójcik: Kilka uwag o czasopismach niemieckich w języku polskim przeznaczonych dla dzieci i młodzieży w Generalnym Gubernatorstwie. W: Tradycje i współczesność ruchu młodzieżowego. Zeszyt specjalny 3. Uniwersytet Śląski Katowice 1983 s.275-280.

22. L. Dobroszycki: Prasa jawna ... op. cit.; B. Dudziński: Polityka prasowa hitleryzmu podczas okupacji (Cele, dążenia, metody). Kuźnica 1945 nr 44/5; J. Jarowiecki: Prasa w Polsce ... op. cit. s. 30-32; Cz. Madajczyk: Polityka III Rzeszy... s.167; A. Szymanski: "Generalgouvernement" - uwagi o niemieckiej polityce okupacyjnej. Strażnica Zachodnia 1945 nr 1 s.1-2; K. Małcużyński: Niemiecka propaganda w Generalnej Guberni. Przegląd Socjologiczny 1945 nr 2 s.34-39.
23. L. Dobroszycki .. op. cit.; J. Jarowiecki.. op. cit.
24. T. Szarota: Życie kulturalne na ziemiach polskich w latach wojny i okupacji. W: Wojna i okupacja na ziemiach polskich 1939-1945. Pod red. W. Góry. Warszawa 1984 s.641-649.
25. Przedstawione w dalszej części tekstu wniosku formułowałam na podstawie przygotowywanej rozprawy doktorskiej, pisanej pod kierunkiem prof. J. Jarowieckiego w Katedrze Bibliotekoznawstwa WSP w Krakowie.
26. Dodać trzeba, iż samo zjawisko funkcjonowania prasy codziennej, czasopism ilustrowanych i fachowych wskazywało odbiorcom z zewnątrz GG na normalizację stosunków na okupowanym terytorium.
27. Zwracano na to uwagę także w dokumentach Komendy Głównej Armii Krajowej; w tekście z 29 I 1943 r. pt. "Urolopnicy z Rzeszy" pisano: "... Przyjeżdżają oni od początku stycznia w liczniejszych partiach (po 400-600 osób), Są to robotnicy odpowiednio dobierani". Centralne Archiwum KC PZPR. Akta Komendy Głównej AK (dalej: CA KC PZPR. KG AK) Oddział II sygn. 203/III - 126 k.4.
28. T. Kułakowski pisze, iż Niemcy mieli na celu bezwzględne wyeksploatowanie GG; termin "odbudowa" jeżeli był używany przez okupanta, oznaczał przystosowanie i przystąpienie do eksploatacji obiektów mających służyć dobru państwa niemieckiego. T. Kułakowski: Działalność administracji niemieckiej w GG w świetle procesu J. Böhlera. Archiwum IH PAN sygn. A 105/60.
29. Wytyczne w sprawie niemieckiej polityki kulturalnej w GG były jasne i precyzyjne; w okólniku Wydziału Oświecenia Ludu i Propagandy przy rządzie GG wydanym 3 czerwca 1940 roku pisano: "Jest samo przez się zrozumiałe, że żadna placówka służbowa nie popiera, w ja-

kokolwiek sposób, polskiego życia kulturalnego. Z drugiej zaś strony nie ma dziś żadnych powodów ku temu, aby całkowicie stłumić wszelkie objawy własnego życia kulturalnego Polaków. Jeśli nosi ono charakter prymitywnej rozrywki, starostowie mogą na nie zezwalać |... zezwala się na organizowanie polskich przedstawień muzycznych, jeśli służą one tylko celom rozrywkowym; należy zabronić koncertów, które dzięki swojemu poziomowi dają słuchaczom przeżycia artystyczne", zaś odnośnie literatury informowano, iż "|...| poczyni się starania, ażeby były publikowane lekkie rozrywkowe romanse, krótkie opowiadania itp. Zamieszczać się je będzie na łamach polskich dzienników i pism ilustrowanych". Cytuję za T. Szarotą: Życie kulturalne ... op. cit. s.628-629.

30. Por. Cz. Bakunowicz: Ogłoszenia drobne Nowego Kuriera Warszawskiego i 7 Dni jako przejaw życia codziennego okupowanej Warszawy (1 VIII 1943 - 31 VII 1944). Dzieje Najnowsze 1980 z.3 s.48-78j
31. Analizy zawartości (z obliczeniami ilościowymi) donosiłam m.in. przy użyciu tzw. klucza kategoryzacyjnego, pozwalającego na uporządkowanie ogromnego materiału dokumentacyjnego, jako podstawy dla formułowania wniosków; obejmował on takie grupy tematyczne jak: wojna i polityka, gospodarka, administracja cywilna GG i Rzeszy, kultura, zagadnienia życia społecznego poza pracą, życie prywatne.
32. L. Dobroszycki we wzmiankowanych już pracach nie zalicza tych pism do typu gadzinowych.
33. Las i Drewno 1940 nr 2; Spółdzielca 1942 nr 6; Twórczość Gospodarcza 1944 nr 5; Wiadomości Międzyzwiązkowej Spółdzielni Powierniczej 1941 nr 4; Zdrowie i Życie 1940 nr 1; tamże 1941 nr 12 i nr 26.
34. Gospodarka Wyżywienia 1942 nr 6; Las i Drewno 1941 nr 33; tamże 1942 nr 8; Twórczość Gospodarcza 1943 nr 3; tamże nr 4 i nr 6; Wzorowa Gospodarka 1941 nr 4; tamże 1943 nr 3; Zdrowie i Życie 1941 nr 38; tamże 1942 nr 17 i 18.
35. Gospodarka Wyżywienia 1942 nr 3; tamże nr 6 i nr 24; Informator dla Spółdzielni Spożywców 1940 nr 1; Las i Drewno 1941 nr 45 i nr 46; tamże 1942 nr 5; Pszczelarz 1944 nr 1; Spółdzielca 1942 nr 14 i nr 17; Wzorowa Gospodarka 1941 nr 6, nr 8, nr 11; tamże 1942 nr 3, nr 17, nr 20.

36. Rzemiosło 1942 nr 1; tamże 1942 nr 3 i nr 9; Zawód i Życie /A/ 1941 nr 1; Zawód i Życie /B/ 1942 nr 6a; tamże 1943/1944 nr 2a.
37. Rzemiosło 1943 nr 6; tamże nr 14; tamże 1944 nr 6; Twórczość Gospodarcza 1942 nr 1; tamże 1943 nr 6.
38. Las i Drewno 1940 nr 2, nr 3, nr 9-10; tamże 1941 nr 7; Zdrowie i Życie 1940 nr 4; tamże 1941 nr 9, nr 15
39. Nazwiska pracowników i współpracowników redakcji kolejnych tytułów zebrano na podstawie dokumentów historycznych (w tym prasy konspiracyjnej); nie brano pod uwagę samego faktu występowania danego nazwiska (czy pseudonimu) na łamach pism gadzinowych, nie potwierdzonego równocześnie dokumentem.
40. Zeitungen und Zeitschriften...op. cit. s.16; Das Deutsche Generalgouvernement ... op. cit. s.301; Pismo do redakcji kuriera Częstochowskiego dotyczące m.in. Dziennika Porannego. AGKBZH sygn.154 z/OR t.2 karta niepag.; tamże: Pismo z wydawnictwa Zetungsverlag Krakau-Warschau z maja 1940 r. pt. Merkblatt für unsere Grossisten im Generalgouvernement, t.2 karta niepag.
41. Polnische Presse. Das Generalgouvernement 1941 nr 15 s.13-14; Zeitungen und Zeitschriften... op. cit. s.18; Das Deutsche... op. cit. A. Dresler: Die Presse...op. cit.; Akta CA KC PZPR. KG AK Okręg Radomski sygn. 203/XII-4 k.4 i 25 mf.135; Abonament dzienników... op. cit.
42. Das Generalgouvernement Polen. Krakau 1940 s.303; A. Dresler: Die Presse ... op. cit.; Liste des deutschfeindlichen, schädlichen und unerwünschten polnischen Schriftums. No 1 z IV 1940. AGKBZH sygn. NTN 251 t.5; Archiwum Sądu Wojewódzkiego w Krakowie (dalej: ASW Kraków). Akta rozprawy przeciwko Stanisławowi Wasylewskiemu, sygn. IV k.22/50 VII kl. 85/A6; A. Wyleżyńska: Notatki pamiętnikarskie. CA KC PZPR sygn. 231/I - 1 s.18; tamże s.43; S. Wasylewski: Czterdzieści lat powodzenia (Przebieg mojego życia). Rkps. Opole 1949-1951. Zbiory Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, sygn. 12 254/II s.269; Biuletyn Informacyjny 1942 nr 18/122 s.6; Biuletyn Ziemi Czerwieńskiej 1942 nr 12/13 s.2-3; Komunikat (KON) 1942 nr 9 z/II; Lwów. Nurt 1943 nr 2 s.3; Rzeczpospolita Polska z 23 V 1942; J. Brzoza: W sprawie Wasylew-

skiego. Artykuł dyskusyjny. Odra 1945 nr 10 s.5; S. R. Dobrowolski: Rozgrzeszenie dla kolaboracjonizmu. Polska Zbrojna 1947 nr 29; J. Kott: Obrońcy kolaboracjonizmu. Kuźnica 1947 nr 4; Proces Stanisława Wasylewskiego, Rzeczpospolita 1946 nr 349 s.6; Sprawa przeciw Stanisławowi Wasylewskiemu. Znany literat pod zarzutem współpracy z Niemcami, tamże 1946 nr 342 s.6; Sprawa Wasylewskiego. Dziś i Jutro 1947 nr 4; Stanisław Wasylewski uniewinniony. Rzeczpospolita 1946 nr 351 s.6.

43. W aktach AGKBZH znajduje się pismo niejakiego Michała Nowackiego (do SS-Komando w Radomsku), z którego wynika, iż do X 1939 roku właścicielem Gazety Radomskiej był niejaki Rudowski, który ją też na własny rachunek sprzedawał. Od X 1939 r. firmę graficzną M.+J. Pański przejął autor wymienionego pisma jako treuhänder stwierdzając w nim, iż "... na polecenie pana landrata będzie się odbywał w tej instytucji druk Gazety Radomskiej urzędowo publikowanej...". Egzemplarzy sprzed X 1939 r. i późniejszych nie odnaleziono. W Gazecie Radomskiej wspomina też pismo z tego samego zespołu archiwalnego z dnia 3 II 1940 r. do pp. Majunke i Lange, z którego nic wiążącego o piśmie nie można wnioskować poza informacją, że list dotyczy "Polnische Zeitungsverlag Gazeta Radomska". Dlatego też w niniejszym spisie tytuł jest zarejestrowany, ale nie uwzględnia się go w ogólnej ilości tytułów. AKGBZH Sprawy administracyjne Kuriera Częstochowskiego, sygn. 154 z/OR t.1 karty niepag.; zob. też L. Dobroszycki ... op. cit.; Cz. Madajczyk Polityka III Rzeszy ... op. cit. t.2. s.166.
44. Zeitungen und Zeitschriften ... op. cit. s.16; Polnische Presse... op. cit.; Das Deutsche ... op. cit. s.301; A. Dresler: Die Presse... op. cit.; Dokumenty Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Krakowie, sygn. SMK/47; awr: Na dnię upodlenia. Wolni Ludzie 1949 nr 12/13/ s.1 i 12; Proces zdrajców narodu. Dziennik Polski 1949 nr 155 s.3; Tadeusz Wiehler. Goniec Krakowski 1942 nr 119 s.3; Współpracownicy gadzinówek staną przed sądem. Dziennik Polski 1949 nr 144 s.2; Zeznania świadków niezbitym dowodem antynarodowej i antydemokratycznej działalności hitlerowskich służalców. Gazeta Krakowska 1949 nr 112 s.2,4; Zdraycy narodu polskiego przed sądem w Krakowie, tamże 1949 nr 111 s.2; Zdraycy z niemieckiej radiostacji "Wanda". Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza (Londyn) 1945 nr 115 s.3.

45. Zeitungen und Zeitschriften... op. cit. s.17; Polnische Presse... op. cit.; Das Deutsche... op. cit. s.1; A. Dresler... op. cit.; Akta CA KC PZPR. Akta KG AK sygn. 203/XII-4 k.4 i 25; Akta AGKBZH Sprawy administracyjne... sygn. 154 z/OR t.1.2 karty luźne; Siew 1940 nr 12 s.8; Gady oblekające się w skórę polskiej mowy. Życie Częstochowy 1948 nr 315 s.3; Oskarżony Homan stara się osłabić swoją winę, tamże 1948 nr 311 s.3; tamże nr 313 s.3; E. Trzcińska: Nadszedł czas kary. Wolni Ludzie 1948 nr 23 s.9; Jacek Wołowski: Wina i kara. Życie Częstochowy 1948 nr 319 s.6; Zdrajców narodu polskiego spotkała zasłużona kara, tamże 1948 nr 317 s.3; Kronika życia literackiego 1944-1963. Pod red. Ewy Korzeniewskiej. Warszawa: IBL PAN maszynopis; W. Mielczarek: Polityczna propaganda goebbelsowska... op. cit.
46. Zeitungen und Zeitschriften... op. cit.; Das Deutsche... op. cit.; Polnische Presse... op.cit.; A. Dresler, op. cit.; CA KC PZPR. Akta KG AK Okręg Radomski sygn. 203/XII-4 k.4 i 25 mf.135; M. Adamczyk: Gadzinowa prasa na Kielecczyźnie... op. cit.; Tenże: Propaganda hitlerowska... op. cit.
47. Abonament dzienników... op. cit. s.46; zob. też M. Adamczyk... op. cit.
48. Zeitungen und Zeitschriften... op. cit. s.19; Polnische Presse... op. cit.; Das Deutsche... op. cit.; E. Borak: Nowy Głos łubelski... op. cit. s.1-24;
49. Zeitungen und Zeitschriften... op. cit.; A. Dresler: Die Presse... op.cit.; Polnische Presse... op. cit.; Das Deutsche... op. cit.; CA KC PZPR. KG AK sygn. 203/III - 124 k.6; H.Krahelska: Postawa społeczeństwa polskiego pod okupacją niemiecką, tamże sygn. 231/I-6; Kronika Agaty, tamże sygn. 383/II - 3k. 156; tamże Akta KG AK Oddziału II sygn. 203/III - 128 k.68; A. Wyleżyńska: Notatki pamiętnikarskie, tamże sygn. 231/I - 6; Z nacjonalizmu zrodzona zdrada kraju, Barykada Wolności 1940 nr 27 s.3; Kanalie, ludzie mali, ludzie głupi. Biuletyn Informacyjny 1940 z 28 VI s.4; tamże 1940 z 12 XII; tamże 1942 18/122 s.6; Głos Polski i Komunikat Informacyjny Pobudki 1942 nr 220 s.5-6; Rzeczpospolita Polska 1942 z 23 V; Godziny ze szmatławca odbierają zapłatę. Wolni Ludzie 1949 nr 2 s.4; Surowe wyroki współpracowników warszawskich gadzinówek. Dziennik Polski 1949 nr 12 s.2; Kurier Codzienny 1949 nr 198; E. Trzcińska: Nadszedł czas kary. Wol-

ni Ludzie 1948 nr 23 s.9; Wykrętnymi zeznaniami usiłują zrzucić z siebie część winy. Dziennik Polski 1949 nr 5 s.2; tamże 1949 nr 8 s.2; tamże nr 12 s.2; nr 11 s.3; nr 96 s.5; W pierwszych dniach stycznia proces redaktorów warszawskich gadzinówek. Życie Częstochowy 1948 nr 359 s.2; Współpracownicy gadzinowej prasy przed sądem okręgowym w Warszawie. Rzeczpospolita 1949 nr 3 s.6; Współpracownicy Nowego Kuriera Warszawskiego, Fali, Co Miesiąc Powieść stanęli przed sądem. Dziennik Polski 1949 nr 4 s.2; Za pieniądze gotowa na wszystko. Życie Warszawy 1948 nr 210 s.2; F. Goetel: Lata okupacji. Pisarze.Wiadomości (Londyn) 1950 nr 13 s.3; K. Hrabyk: Wrześniowe dni Kuriera Porannego. Kwartalnik Historii Prasy Polskiej 1982 nr 3-4 s.96; M. Krzepkowski: Ze wspomnień dziennikarza. W: Moja droga do dziennikarstwa. Wspomnienia dziennikarzy polskich z okresu międzywojennego (1918-1939) Warszawa: PWN 1974 s.154; M. Sadzewicz: Los tak chciał. W: Moja droga do dziennikarstwa... op. cit. s.294.

50. Por. T. Szarota: Okupowanej Warszawy dzień powszedni. Studium historyczne. Warszawa: Czytelnik 1973. Rozdział pt. "Rozrywki dla ludu" s.390.
51. Zeitungen und Zeitschriften... op. cit. s.22; Polnische Presse... op. cit.; A. Dresler: Die Presse... op. cit.; CA KC PZPR Akta KG AK Oddziału II sygn. 203/III-124 k.6; W pierwszych dniach stycznia... op. cit.; E.: Gadziny ze szmatławca...; E. Trzcicka: Nadszedł czas...; Współpracownicy Nowego Kuriera...; Surowe wyroki... op. cit.;
52. Zeitungen und Zeitschriften... op. cit. s.20; A. Dresler: Die Presse... op. cit.; Polnische Presse... op. cit.; CA KC PZPR Akta KG AK sygn. 203/III - 124 k.6; Biuletyn Informacyjny 1942 nr 18/122 s.6; Z prasy gadzinowej. Polska Żyje 1940 nr 62 s.6-7; E.: Gadziny ze szmatławca... op. cit.
53. Zeitungen und Zeitschriften... j.w.; awr. Na dnie upodlenia... op. cit. Zdrajcy narodu polskiego przed sądem w Krakowie. Gazeta Krakowska 1949 nr 111 s.2; tamże nr 112 s.2,4; J. Jarowiecki: Eugeniusz Kolanko - poeta konspiracji. Kwartalnik Rzeszowski 1966 nr 2 s. 76-83.
54. T. Szarota: Okupowanej Warszawy... op.cit. s.390.
55. Abonament dzienników... op. cit. s.46; Akta CA KC PZPR sygn. mf. 214/XIII - 11.

56. Akta AGKBZH. Regierung des GG. Abteilung Presse. sygn. X/77 i X/78; J. Pietrzykowski: Hitlerowcy w powiecie częstochowskim 1939-1945. Katowice: Śląsk 1972 s.40.
57. Polnische Presse... op. cit.; Abonament dzienników...
3 op. cit. s.46.
58. Zeitungen und Zeitschriften ... op. cit. s.19; Polnische Presse... op. cit.; Biuletyn Informacyjny 1942 nr 18/122 s.6; Rzeczpospolita Polska z 23 V 1942 r.
59. Zeitungen und Zeitschriften... op. cit. s.20-21; Abonament dzienników ... op. cit.; awr: Na dnie upodlenia... op. cit.; Migawki z sali... op. cit.; Proces zdrajców... op. cit.; Współpracownicy gadzinówek... op. cit.; Zeznania świadków... op. cit.; Zdraycy narodu... op. cit.; W. Lemiesz: Gadzinówka. Gazeta Lubuska 1976 nr 107 s.9
60. A. Piwowarczyk: chełmska gadzinówka. Przyczynę do lat okupacji. Kamena 1967 nr 10
61. Nazwiska i inne dane członków redakcji pism fachowych pochodzą z informacji zawartych w stopkach redakcyjnych pism, a ponadto z innych źródeł wyszczególnionych przy niektórych tytułach.
62. Pismo prawdopodobnie wydawane w Radomsku ok. 1940 roku; istnieją niejasne wzmianki w aktach administracyjnych Kuriera Częstochowskiego (AGKBZH sygn. 154 z/OR t.1 karta luźna) - w jednym z nich nieokreślony bliżej nadawca pisze m.in. "W załączeniu przesyłam jak poprzednio jeszcze 5 egzemplarzy dwutygodnika Gospodarz w Radomsku", pismo było datowane 2 lipca 1940 roku. Egzemplarzy nie odnaleziono, choć dokument stwierdza wyraźnie fakt istnienia tytułu w 1940 roku.
63. Lata klęski i walki. W Służbie Zdrowia 1947 nr 7-8 s.9-10.
64. Polnische Presse... op. cit.; Akta ASW Kraków sygn. IV k.22/50, VII kl. 85/A6; Szkodliwe głupstwa. Biuletyn Informacyjny 1940 z 9 VIII; Jeszcze o Burdec kim, tamże 1940 z 23 VIII; 'Kreatury. Lewą Marsz 1942 nr 2/XII s.19; Wydawnictwo dla germanizowania naszych dzieci. Znicz Narodowy 1940 nr 2 z 15 IX s.3; Szkolnictwo pod okupacją niemiecką. Walka 1940 nr 28 z 18 X s.6.
65. Meldunek Jodły. CA KC PZPR. Akta KG AK sygn. 203/XII - 4 k.4; zob. też M. Adamczyk, op. cit.

66. J. Jarowiecki: Konspiracyjna prasa w Krakowie... op. cit. s.39
67. Meldunek Jodły z XI i 30 XII 1944 r. CA KA PZPR. Akta KG/AK Okręg Radomski sygn. 203/XII - 4 k.1,4 i 11; Nowa ofensywa propagandy niemieckiej. Biuletyn Informacyjny 1944 nr 103/111/ s.8
68. Meldunek Jodły z 10 XII 1944. CA KC PZPR ... op. cit. sygn. 203/XII - 4 k.11
69. J. Jarowiecki: Konspiracyjna prasa w Krakowie ... op. cit. s. 36-37
70. Małopolski Biuletyn Informacyjny 1944 nr 25 s.6; Biuletyn Informacyjny 1944 nr 25 (232)
71. Akta "Regierung des GG. Hauptabteilung Propaganda... op. cit. sygn. X/165, X/166, X/167.
72. Meldunek Jodły. CA KC PZPR. Akta KG AK. Okręg Radomski, sygn. 203/XII - 4 k.9; Nowa ofensywa propagandy... op. cit.; C. Chlebowski: Pozdrówcie Góry Świętokrzyskie. Wyd.2: Warszawa: Czytelnik 1981 s.419-421.
73. Akta ASW Kraków sygn. IV k.22/50, VII kl. 85/A6; Regierung des GG. Hauptabteilung Propaganda. Abteilung Presse. AGKBZH w Warszawie sygn. X/97; Akta procesu J. Böhlera. AGKBZH sygn. NTN B 134 k.81-88; Meldunek Jodły. CA KC PZPR. Akta KG AK sygn. 203/XII - 4 k.1,11, także k.4; Bilet na latarnię. Biuletyn Informacyjny 1944 nr 19/226/ s.7; Małopolski Biuletyn Informacyjny 1944 nr 21; tamże nr 25/118/ s.6; Nowy "szmatłak" w języku polskim. "Kurier Lwowski 1944 nr 55 z 19 V s.2; Współpracownicy gadzinówek ... op. cit.; Kalkowski Jan: |j.w.| Dlaczego współpraca w gadzinach. Dziennik Polski 1949 nr 159 s.3; Faszyzm był im bliższy niż własny naród, tamże 1949 nr 161 s.3; Od endecji do kolaboracji, tamże 1949 nr 157 s.3; Proces zdrajców narodu... op. cit.; Skiwski i Burdecki skazani na dożywocie. Dziennik Polski 1949. nr 162 s.1
74. Zob. L. Dobroszycki, op. cit.; J. Jarowiecki, op. cit.
75. Meldunek Jodły. CA KC|PZPR, Akta KG AK sygn. 203/XII - 4 k.11,1,4
76. Nowa ofensywa propagandy ... op. cit.; Meldunek Jodły. CA KC PZPR ... op. cit. sygn. 203/XII - k.4 i 9
77. Wł. Chojnacki, W. Chojnacki: |recenzja pracy Prasa polska w latach 1939-1945. Warszawa: PWN 1980 s.196|. Prze-

gląd Polonijny 1983 nr s.122; J. Zbiegniewski: Polska wersja językowa dwutygodnika Signal. Kwartalnik Historii Prasy Polskiej 1984 nr 1 s.57-68; por. także obszerny i wyczerpujący artykuł Władysława Chojnackiego pt. Jawną prasę polskojęzyczną na terenach włączonych do Rzeszy i w Niemczech w latach 1939-1945. Dzieje Najnowsze 1985 nr 1 s.101-147.

78. Chojnacki Wł., op. cit.